

ביטחון

הגפרור שהצית את מלחמת ששת הימים: תקרית 7 באפריל 1967

אביחי כהן

בלילה שבין 14 ל-15 במאי 1967 החלו להגיע לישראל ידיעות על כוחות מצריים שצלחו את תעלת סואץ ונפרסו בסיני. מהלך זה של המצרים גרר את המזרח התיכון למשבר. המשבר כונה לימים 'תקופת ההמתנה'¹; שבסופה תקפה ישראל ב-5 ביוני 1967. הרמטכ"ל לשעבר חבר הכנסת משה דיין התרעם באותם ימים על הממשלה ועל צמרת צה"ל: 'אינני חושב שאנחנו צריכים להתפלא מדוע המצרים עשו את הצעד הזה [...] הגענו עד דמשק, הפלנו שם מטוסים. האם חשבתם שמדובר כזה הם [הסורים והמצרים] לא ייבהלו ויתלו תלים?'².

רבים בדרג המדיני הרגישו כי דבר-מה השתבש במדיניות הביטחון השוטף, עד שזו כשלה בהשגת היעדים שהוגדרו: חיוק ההרתעה של ישראל, שימור הסטטוס קוו ומניעת הסלמה. רבים אף סברו שמדיניות זו תרמה להידרדרות היציבות באזור.³ לא בכדי נשא הרמטכ"ל יצחק רבין אשם כבד בדבר אחריותו למצב הביטחוני, ובשעות הלילה של 23 במאי הוא התמוטט פיזית.⁴ ההתמוטטות נמשכה כ-36 שעות, ובהן ביקש מעזר ויצמן להחליפו: 'אני סיבכתי את מדינת ישראל בגלל סדרת טעויות שעשיתי [...] האם תקבל עליך את תפקיד הרמטכ"ל?'⁵.

1 5.6.1967-15.5.1967

2 דיין בוועדת חוץ וביטחון, 17.5.1967, ארכיון המדינה (להלן: א"מ), א'-8161.

3 רבין תיאר בזיכרונותיו את הדברים הקשים ששמע ב-21-23 במאי מפי דוד בן-גוריון, משה דיין וחיים משה שפירא בדבר אחריותו למצב הקשה שאליו נקלעה ישראל. יצחק רבין, פנקס שירות, ספרית מעריב, תל אביב 1979, עמ' 148-151.

4 רבין היה שרוי במתח רב לא רק בשל רגשות האשם שהיו לו אלא גם בשל הרגשת האחריות שלו. לכך יש להוסיף שתיית איין-ספור כוסות קפה, עישון כבד ושעות רבות ללא שינה. יוסי גולדשטיין, רבין: ביוגרפיה, שוקן, תל אביב 2006, עמ' 154.

5 עזר ויצמן, לך שמים לך ארץ, ספרית מעריב, תל אביב 1975, עמ' 259; איתן הבר, היום תפרוץ מלחמה: זכרונותיו של תתיאלוף ישראל ליאור, המזכיר הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר, עידנים, תל אביב 1987, עמ' 174. אין חולק על התמוטטותו של רבין ערב מלחמת ששת הימים ועל כך שבאותו ערב גורלי ב-23 במאי הוא שוחח בביתו עם עזר ויצמן. תוכן שיחתם של השניים

האומנם ניהל רבין מדיניות ביטחון לא שקולה? ומה היה חלקו של ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול במדיניות זו?

במאמר זה אני בוחן את הטענות האלה מנקודת המבט הצרה של תקרית הגבול האחרונה שיזם צה"ל ב־7 באפריל 1967, שלאחריה התרחש רצף של תהליכים שבסופם פרצה מלחמה כוללת, בניגוד גמור לכוונות אנשי הדרג המדיני והצבאי של מדינת ישראל. במאמר זה אני גורס שתקרית 7 באפריל היתה לא 'ההתנגשות החזיתית' שאליה שאף הדרג הצבאי בגבול הצפון, אלא תקרית קרקעית מוגבלת בנושא זניח יחסית: האזורים המפורזים (הנושא הבווער באותה עת היה חדירות של חוליות שהשתייכו לארגונים פלסטיניים). התקרית הידרדרה לפעולת תגמול חסרת פרופורציות והציבה בפני מחולליה תרחישים שאיש לא חזה.

כמו כן, אין בכוונתי לכתוב היסטוריה חדשה לעשור השני, אלא להאיר זווית ייחודית של מדיניות התגמול ולהבין את הקשר בינה ובין המשבר שהוביל למלחמה. המאמר עוסק באופן שבו השתלשלו האירועים בצד הישראלי, ואין בכוונתי להעמיק בשאלות דומות שנוגעות לצד שמנגד. באמור לעיל אין כוונתי להתעלם מהשחקנים האחרים בזירה; אלה יוזכרו, והשפעתם תימדד ככל שיידרש לשם בחינת מניעיה של ישראל.

יחסי ישראל-סוריה במשך השנים

אין ספק שיחסי ישראל וסוריה אופיינו באיבה ובעקשנות, בעיקר מ־1954.⁶ צבא סוריה היה היחיד מצבאות ערב שבשוך הקרבות ב־1949 אחז בשטחים שנועדו למדינת היהודים על פי תכנית החלוקה מ־29 בנובמבר 1947.⁷ עובדה זו היתה הבסיס להערכה בישראל שלפיה תעוזת הסורים נובעת מכך שצבאם לא חווה את טעם התבוסה מישראל. תעוזה זו התבטאה במהלכיה של סוריה בכל הנוגע לישראל, הן בזירה הבין־לאומית והן במאבקים שהיו לימים לפעולות איבה הדדיות, תחילה במאבק על האזורים המפורזים, ומאוחר יותר על מפעל הטיית המים. לימים סמכה סוריה את ידיה על פת"ח וסייעה לו בפעולותיו. המאבק בין סוריה לישראל תבע קרבות בנפש משני הצדדים. הסורים לא נרתעו מלהפגין

מצוי אך ורק בזיכרונותיו של עזר ויצמן. חשוב להזכיר כי רבין אינו מכחיש את הדברים שציין ויצמן, ראו: רבין, פנקס שירות, עמ' 159.

6 ראו: אריה שלו, שיתוף פעולה בצל עימות, מערכות, תל אביב 1989, עמ' 254-256.

7 הסכם שביתת הנשק בין ישראל לסוריה נחתם ב־20.7.1949, ובו נקבע כי מקומות שקו שביתת הנשק אינו חופף בהם לקו הגבול הבין־לאומי ייחשבו מפורזים ובעתיד יוחלט מה ייעשה בהם. ההסכם היה קרקע פורייה לחילוקי דעות, ואלה הידרדרו בסופו של דבר למאבק אלים. במפה שצורפה להסכם נקבעו שלושה אזורים מפורזים, ששטחם הכולל 65,435 דונם: השטח הצפוני – בין בניאס לדן (4,423 דונם); השטח המרכזי – ממשמר הירדן דרומה עד שפך הירדן (27,439 דונם); והשטח הדרומי – מאזור צמח עד עין גב (33,573 דונם). הסכם שביתת הנשק ישראל-סוריה מובא באתר הכנסת: www.knesset.gov.il/process/docs/armstice_agreements.htm (אוחזר ב־6.11.2016).

ישובים ישראליים תוך כדי ניצול יתרונם הטופוגרפי, ואיבתה של סוריה לישראל הובלטה גם ביחסה לחיילי צה"ל ששבתה. יחס זה הומחש בהתאבדותו של אורי אילן (1955) ובתלייתו של אלי כהן (1965).

זכי שלום מציין השלכה נרחבת של המדיניות המתריסה של סוריה כלפי ישראל: איום מתמיד על הסטטוס קוו שנוצר במזרח התיכון לאחר מבצע קדש (אוקטובר-נובמבר 1956), שהעניק לישראל נכסים רבי-משמעות. שלום קובע שאת מדיניות התגובה של ישראל יש לבחון לא רק בממד הצר של הביטחון השוטף, אלא גם על רקע איומה האסטרטגי של מדיניותה של סוריה על הסטטוס קוו, שישראל ראתה בשימורו ערך עליון.⁸

על רקע יחסי העוינות בין ישראל לסוריה והאתגר האסטרטגי שהציבה סוריה התגבשה בקרב אנשי הדרג הצבאי הדעה שהמענה לאתגר חייב להיות 'התנגשות חזיתית', כלומר לא עוד תגמול מקומי בנוסח שנות החמישים, אלא תגובה מסיבית וקצרה שתפגע במשטר הסורי ותציב בפניו ברירה: לנטוש את הפעילות האלימה או ליפול.⁹ לציון האיבה הייחודית שרחשו ראשי צה"ל לסוריה טבע ישראל ליאור את הצירוף 'התסמונת הסורית'.¹⁰

מנגד ניצב משטר הבעת', שחרט על דגלו מלחמה בלתי מתפשרת בישראל, בעיקר באמצעות חוליות טרור פלסטיניות. מלחמה זו שימשה כלי הישרדות בידי המשטר, על רקע התמיכה המועטה מבית והסכסוכים הבלתי פוסקים עם מצרים ועם ירדן.¹¹ אייל זיסר טוען שהתפיסה האנטי-ישראלית נבעה גם מהמחויבות האותנטית של משטר הבעת' לתפיסת עולם אשר שללה – מטעמי אידאולוגיה, היסטוריה ופוליטיקה – את זכותה של ישראל להתקיים.¹² אבנר יניב מדגיש בעניין זה את חאפז אל-אסד, שב-1966-1967 היה מספר שתיים במפלגת הבעת', שר ההגנה ומפקד חיל האוויר, והתחייב אישית לא להניח את שמי האזור לשליטתה הבלעדית של ישראל. אכן, בשתי תקריות הגבול – מבצע רוח ותקרית הנמ"כ – הזניקו הסורים מטוסים לעבר כוחות ישראל.¹³ סוריה איבדה שלושה

8 זכי שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה, משרד הביטחון, תל אביב 2007, עמ' 33-59.
9 ראו את דברי רבין בוועדת השרים לענייני ביטחון, 14.7.1966, בתוך: אבי כהן, ההגנה על מקורות המים, משרד הביטחון, תל אביב 1992, עמ' 140; דוד אלעזר, דיון מטכ"ל, 23.1.1967, ארכיון צה"ל (להלן: א"צ), משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009; שמעון פרס בוועדת חוץ וביטחון, 19.7.1966, א"מ, א'-8161/1, ועוד.

10 הבר, היום תפרוץ מלחמה, עמ' 96-97.
11 אבנר יניב ומשה מעוז, 'ברסן הדוק: סוריה ואש"ף', בתוך: אבנר יניב, משה מעוז ואבי קובר (עורכים), סוריה וביטחון ישראל, מערכות, תל אביב 1991, עמ' 230-231.

12 אייל זיסר, 'בין ישראל לסוריה – מלחמת ששת הימים ולאחריה', עיונים בתקומת ישראל, 8 (1988), עמ' 212-215.

13 מבצע רוח (14.7.1966): פעולת תגמול של ישראל באזור המפרוז המרכזי, ובכללה הפעלה מתוכננת של כוחות אוויריים. בפעולה הופל לראשונה מיג 21 סורי. תקרית הנמ"כ (15.8.1966-26.8.1966): תקרית אלימה בין ישראל לסוריה בעקבות היתקעותה של ספינת משמר ישראלית בחלק הצפון-מזרחי של הכינרת, במרחק 50 מטר בערך מהחוף שעליו חלשו הסורים.

מטוסים בשתי התקריות, אך לא הצליחה להפיל ולו מטוס ישראלי אחד.¹⁴ מלבד זאת, עוד מראשית 1965 החלו הסורים לחשוש מפני התקפה רחבת היקף מצד ישראל.¹⁵ החשש של הסורים נסמך על פעולות שביצעה ישראל בשטחם, כגון ההתקפה על מפעל ההטיה של הערבים עד כדי חיסולו, וכן התבטאויות שונות של אישים ישראלים ומאמרי פרשנות אשר ביטאו רצון 'לפרוע את החוב עם סוריה'. כך התבטא רבין בריאיון לעיתון הארץ ב-15 ביולי 1966, בעקבות מבצע רוח: 'לא היה מנוס מלומר לסורים, בשפה היחידה המובנת כנראה עליהם'.¹⁶ ב-13 באוגוסט 1966 שוב צוטט רבין באותו עיתון: 'נראה עתה בסוריה כאחראית [...] וכאילו לא חדרו דרך מדינות אחרות'.¹⁷ העיתונים הציגו את הדברים כאילו סוריה היא האחראית הבלעדית למתרחש בגבול הצפון. כן הם הרבו 'לאיים' על הסורים, לא פעם בשם חוגים מדיניים או צבאיים.¹⁸

התבטאויות אלה הגיעו לשיאן בריאיון שהעניק הרמטכ"ל לעיתון במחנה לרגל ראש השנה תשכ"ז (ספטמבר 1966):

נשאלת השאלה מה מרתיע מדינות ערביות [...] את המשטרים עצמם אין הרי צורך לשכנע, הם החליטו והצהירו נגד הפת"ח [...] שיטת פעולה זו טובה נגד המדינות שאינן תומכות ומסייעות לחבלנים, אך היא אינה מתאימה נגד סוריה. התגובה על פעולת סוריה [...] צריכה להיות נגד מבצעי החבלות ונגד השלטון התומך בחבלות אלו [...] הבעיה אפוא עם סוריה היא במהותה התנגשות עם השלטון.¹⁹

לכאורה יכול היה רבין להתפרש כמי שמבדיל בין מדיניותו של ירדן ושל לבנון, המתנגדות לפעילות פת"ח, ובין זו של סוריה, התומכת בה. לפיכך במדינות כמו ירדן ולבנון בחרה ישראל לפגוע במטרות אזוריות, ואילו פעולות התגמול נגד הסורים נועדו לפגוע בשלטון הסורי (תשתיות מדינה, בסיסי צבא וכולי). אולם בשל נימת דבריו של רבין – שהועצמה במידה רבה על ידי שלל ציטוטים (לא תמיד מדויקים) בעיתונות המקומית, ובעיקר הביטוי 'התנגשות עם השלטון' – היו דבריו לאיום מפורש על השלטון הסורי. בדרג המדיני ראו בדבריו של הרמטכ"ל הצהרה מתלהמת ומיותרת, העוסקת בעניינים שמחוץ לתחום אחריותו, וכל זאת בפומבי ובעיתון הרשמי של צה"ל.²⁰

מבחינת הסורים תאמה הצהרתו של רבין את חששותיהם שמא ישראל זוממת להפיל את המשטר המהפכני בסוריה – חששות אלה הועצמו במידע מברית המועצות, שזרם

14 אבנר יניב, פוליטיקה ואסטרטגיה בישראל, ספרית פועלים, תל אביב 1994, עמ' 192.

15 ראו: משה שמש, מהנכבה לנכסה, מכון בן-גוריון, קריית שדה בוקר 2004, עמ' 556-558.

16 הארץ, 15.7.1966.

17 שם, 13.8.1966.

18 ראו: תום שגב, 1967: והארץ שינתה את פניה, כתר, ירושלים 2005, עמ' 213.

19 במחנה, גיליון ראש השנה תשכ"ז (12.9.1966).

20 ראו את הודעת שר הביטחון וראש הממשלה בישיבת הממשלה, 18.9.1966, א"מ, ג'-16715/8. ראו

גם את דבריו של יעקב חזן בוועדת חוץ וביטחון, 12.9.1966, א"מ, א'-8161/3.

בצינורות הדיפלומטיים, בדבר ריכוזי כוחות ישראלים בגבול הצפון. בתחילת אוקטובר 1966, על רקע פרסום הריאיון, החלה סדרה של חילופי שדרים בין ברית המועצות לישראל. בו בזמן גברה העוינות כלפי ישראל בכלי התקשורת הסובייטיים. כך נכתב במאמר 'הגנרל רבין מצחצח חרבות', שפורסם בפרבדה: 'ההכנות התוקפניות של ישראל נערכות על רקע החשש הגובר שמפעילות על סוריה המעצמות האימפריאליסטיות והריאקציה הערבית'.²¹ בסכסוך הסורי-ישראלי היה לברית המועצות תפקיד כפול ובעייתי: מצד אחד היא ניסתה להרגיע את הגבול, ומצד אחר היא הציגה את עצמה כבעלת בריתה היחידה של סוריה מול האימפריאליזם האמריקני.²² קביעתו של רבין שהסכסוך עם סוריה הוא במהותו 'התנגשות עם השלטון' שימשה אישור לחשדות הסובייטים שישראל שואפת להפיל את המשטר הסורי הפרו-סובייטי. ברית המועצות יצאה להגנה על בעלת בריתה,²³ ואף על פי שקיימה קשרים דיפלומטיים עם ישראל, לא היססה לאיים עליה בעקיפין לבל תפגע בסוריה.²⁴

הסכם בצל קונספציה

ב-4 בנובמבר 1966 נחתם הסכם הגנה בין מצרים לסוריה. ההסכם נחתם בעת שיחות שנערכו בקהיר בין נשיא מצרים גאמל עבד אל-נאצר לראש ממשלת סוריה יוסוף זועיין ובעקבותיהן חודשו היחסים הדיפלומטיים בין שתי המדינות.²⁵ בהסכם הצליחו הסורים

- 21 פרבדה, 3.10.1966, בתוך: יוסף גוברין, *יחסי ישראל-בריה"מ*, מאגנס, ירושלים 1990, עמ' 297.
- 22 כיום אפשר להסיק כמעט בוודאות שמעורבותה של ברית המועצות שחקה את ממד ההרתעה של ישראל.
- 23 לאחר תפיסת השלטון על ידי הנאו-בעת' בפברואר 1966 נטשה סוריה את מדיניות אי-הזדהות ואימצה הזדהות מוחלטת עם הגוש הסובייטי. הדבר בא לידי ביטוי בפיתוח יחסים הדוקים עם ברית המועצות, אשר פרסה את חסותה על המשטר החדש כדי להבטיח את ביסוסו. הברית החדשה ענתה על צורכי שני הצדדים. סוריה, שהשלטון החדש בה היה מבודד בזירה העולמית ובזירה הערבית וזכה לתמיכה צרה מבית, חיפשה משענת בזירה הבין-לאומית שתאפשר לבעת' לבסס את מעמדו ולהמשיך לנהל מדיניות אקטיבית בדמות מלחמה עממית. ברית המועצות ראתה בסוריה בסיס לחיזוק אחיזתה במזרח התיכון. מלבד הסיוע בזירה הבין-לאומית זכו הסורים לסיוע נדיב בכסף וביועצים (428 מיליון דולר רק ב-1966!), ואלה הופנו לחידוש התשתיות ההרוסות ולבנייתו של סכר על נהר הפרת. ראו: מיכאל אורן, *שישה ימים של מלחמה*, דביר, אור יהודה 2004, עמ' 49-51.
- 24 במפגש בין ראש הממשלה אשכול לשגריר ברית המועצות בישראל דימיטרי צ'ובחין שמע אשכול שישראל מרכזת כוחות בצפון כדי להפיל את המשטר בסוריה. אשכול ביקש שהשגריר יתלווה אליו לסירור לאורך גבול הצפון כדי להשתכנע בעצמו מהמראה, אולם זה סירב. ב-14 באוקטובר הגיש שגריר רוסיה איגרת לאשכול, שנכתב בה בין השאר: 'אפשר כבר להבחין בריכוז של צבא ישראלי לאורך הגבול הסורי'. את האיגרת בשלמותה ראו בתוך: משה גלבוש, *שש שנים, ששה ימים*, עם עובד, תל אביב 1968, עמ' 61-62.
- 25 מאז פירוק קע"ם - קהילה ערבית מאוחדת, איחוד בין מצרים לסוריה שהתקיים בשנים 1958-1961 - לא התקיימו יחסים כאלה.

לסחוט מהמצרים מחויבות לסיוע צבאי במקרה של פעולה נרחבת מצד ישראל נגד סוריה. מצרים הכניסה סעיפים מרסנים להתחייבות זו: לפי ההסכם, מדיניות הביטחון של שתי המדינות תיקבע אנג התייעצות ביניהן, והוא הדין בתגובה הצבאית למתקפת פתע קצרה, לרבות פעולה אווירית, נגד אחת המדינות. המילים 'מלחמה בישראל' לא הוזכרו.²⁶

במטכ"ל הישראלי התחבטו רבות בדבר מהות ההסכם, שלא עלה בקנה אחד עם הקונספציה ששלטה בכיפה, אשר לפיה כל עוד אין מצרים ערוכה צבאית, היא לא תיכנס למלחמה בשל תקריות גבול. לפיכך העריכו גורמי מודיעין ישראליים שההסכם לא ישנה דבר, ולכל היותר מדובר בניסיון של נשיא מצרים להצר את צעדי הסורים בטרם יגררו את האזור למלחמה כוללת. גם לגורמים ישראליים שלא סמכו על ההתבטאויות של המצרים בדבר אי-נכונות לצאת למלחמה, שימשה תגובתה של מצרים לחיסול מפעל ההטיה של הסורים הוכחה חותכת שאין בכוונתה לצאת למלחמה נגד ישראל בטרם יבשילו התנאים לניצחון.²⁷ הערכת מודיעין זו עלתה שוב בכמה ובכמה הזדמנויות.²⁸ כך לדוגמה נכתב בטיוטת עבודה של צה"ל מ-8 בינואר 1967: 'סיכוייה של מלחמה יזומה כוללת של מדינות ערב נגד ישראל אינה סבירה השנה'.²⁹

בנוגע להסכם קבע ראש אמ"ן האלוף אהרן יריב ב-12 בדצמבר 1966 שמצרים לוקחת בו 'סיכון מחושב', אולם אינה מעוניינת בעימות.³⁰

ברקע דבריו של יריב עמד מסר סודי שהעביר בעקיפין המרשל עבד אל-חכים עאמר, מפקד מפע"ם,³¹ לראש המוסד מאיר עמית, ובו הזמנה למצרים לסבב שיחות בניסיון ללבן מגוון נושאים ביחסי ישראל-מצרים. ההצעה היתה פרי לעמלו של עמית, שעם כניסתו לתפקיד ראש המוסד פתח במבצע חשאי חובק עולם כדי למצוא נתיבים ללבו של נאצר. המבצע - בשם הקוד 'איקרוס' - נחל הצלחה לא מבוטלת. ממשלת ישראל גילתה זהירות (יש שיאמרו זהירות יתר) בנוגע ליזומה ובלמה את ההצלחה הזאת. עמית פנה לא פעם לראש הממשלה ולבכירים בהנהגה הישראלית בנושא ואף הגדיל לעשות ויזם בסלון ביתו ב-27 בנובמבר 1966 פגישה של אישים פוליטיים, אנשי צבא לשעבר, מומחי אקדמיה ושורה של

26 את ההסכם בשלמותו ראו בתוך: ארכיון יד טבנקין, חטיבה 15 - גלילי, מכל: 57, תיק: 3, תעודה: 7; וכן, שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה, עמ' 151-153; שמש, מהנכבה לנכסה, עמ' 570-572.

27 על האסטרטגיה של מצרים בסכסוך הישראלי-ערבי לאחר מלחמת סיני ראו: שמש, שם, עמ' 9-16.

28 ראו את דברי האלוף אהרן יריב בדיון מטכ"ל, 6.11.1966, בתוך: עמי גלוסקא, אשכול, תן פקודה!, מערכות, תל אביב 2004, עמ' 156-158; וכן ראו את דבריו בדיון מטכ"ל, 16.1.1967, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009.

29 טיוטת עבודה של צה"ל לשנים 1967-1968, פורסמה ב-8.1.1967, א"צ, משלוח: 117, תיק: 117, שנה: 1970.

30 יריב בדיון מטכ"ל, 12.12.1966, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009.

31 מפע"ם - מפקדה ערבית מאוחדת. מפקדה זו נוצרה בוועידת הפסגה ה-1, בינואר 1964 היו בה צבאות מדינות ערב, פרט לתוניסיה. תפקיד המפקדה היה לתאם את התכניות להגנה על עבודות הטיית מי הירדן ולפקח על התעצמות צבאות ערב לקראת המלחמה.

אישי מוסד כדי לקדם את רעיונו, אך ללא הועיל. בסופו של דבר טרפדה ממשלת ישראל את השיחות, ונסיעתו של עמית למצרים ירדה מהפרק.³²

לענייננו חשובה פרשנותם של בכירי הדרג הצבאי, אשר ראו בגישושיה של מצרים אחרי דיאלוג נכונות לשמר את הסטטוס קוו שנוצר לאחר מבצע קדש, אשר עליו איימו הסורים. עוד העריכו גורמים צבאיים כי במציאות שנוצרה עלול חוסר תגובה מישראל דווקא לסחוף את הגורמים האחראיים יותר בליגה הערבית, שכן אלה לא יעמדו בלחצים מצד הרחוב הערבי או מצד ההנהגה הסורית, שידחפו אותם להחריף את המתחות לאורך הגבול.³³

הבעיה בהנחת הדרג הצבאי, שהונחלה בהדרגה גם לדרג המדיני, היתה בהערכה שגויה של השינויים שהתחוללו במצרים ובהתמקדות אך ורק בנתונים אשר תאמו את הקונספציה, כגון קריאותיו של נאצר כי העת למלחמה טרם הגיעה, סעיפי הסכם ההגנה הגדושים סייגים, תגובת המצרים (או ליתר דיוק אֵי־תגובתם) לחיסול מפעל המים וגישושים מצד המצרים לדיאלוג עם ישראל. אולם לצד סימנים אלה אפשר לראות תזוזה מתמדת במדיניותה של מצרים ונטישת עמדותיה המסורתיות, עד כדי יישור קו עם מדיניותה של סוריה.

הרקע לדברים היה מצבה הקשה של מצרים: אוכלוסייה של יותר מ־30 מיליון נפש וקצב גידול טבעי של שלושה אחוזים וחצי בשנה. אינפלציה שנתית של כ־40 אחוז והכנסה ממוצעת לנפש של 140 דולר לשנה, בעוד צבא מצרים מכלה את משאביה של המדינה במלחמה בתימן.³⁴ דברים אלה שימשו מצד נוח להתעוררות גורמים אופוזיציוניים, בעיקר האחים המוסלמים, והתבטאו גם במדיניות החוץ, שם הרגיש נאצר שהוא מאבד בהדרגה את אחיזתו בעולם הערבי, המפולג במלחמות בתוכו.³⁵

הקשיים הרבים שינו את אופן קבלת ההחלטות במצרים בשני אופנים: ראשית, הם הכניסו ממד לא רציונלי ולא צפוי בהחלטות שקיבל נאצר, וכך תיאר זאת מיכאל אורן: 'רגזן, פרנואידי [...] שרק גאוותו שבתהליך הפוך לנתיב הצלחתו התנפחה לממדים אדירים. המרכיב הלא רציונלי, שמעולם לא נעדר מהחלטותיו, השתלט עליו עתה כלייל';³⁶

32 טענות שונות הועלו לסיכול נסיעתו של עמית, והן התמקדו בעיקר בהשגות בנוגע למניעי האמת של המצרים. בראש המתנגדים לנסיעה עמד איסר הראל (ראש המוסד בעבר ויועץ ראש הממשלה לענייני מודיעין בתקופה הנדונה). כיום נראה שאולי הוחמצה הזדמנות להסדר מדיני מוגבל כלשהו בין ישראל למצרים (מאיר עמית ראה בסיכול נסיעתו לקהיר החמצה היסטורית), אך ודאי לא להסכם שלום. על ניסיונות בוסר אלה ראו: שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה, עמ' 147-150. ראו גם: רונן ברגמן, 'שלום? תנסה אחרי המלחמה', ידיעות אחרונות, 7 ימים, 3.6.2005.

33 ראו את דברי רבין בדיון מטכ"ל, 12.12.1966, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009.

34 ב־26.9.1962 פרצה מלחמת אזרחים בתימן בין הכוחות הרפובליקניים המהפכניים שנתמכו במצרים. חיילי שנתמך בירדן ובערב הסעודית, ובין הכוחות הרפובליקניים המהפכניים שנתמכו במצרים. חיילי מצרים נכחו בתימן משלהי 1962, ובשיא היו שם 50,000 איש – כשליש מצבא מצרים! בעקבות תבוסת המצרים במלחמת ששת הימים החל פינוי הדרגתי של החיילים המצרים מתימן. האחרון יצא משם ב־5.12.1967. ראו: יוגב אלבו, 'אויב אויבי הוא ידידי', בתוך: היה הֵיָה: במה צעירה להיסטוריה, 10 (תשע"ד), האוניברסיטה העברית, ירושלים 2014, עמ' 71-93.

35 ראו: אורן, שישה ימים של מלחמה, עמ' 42.

36 שם, עמ' 63.

שנית, מתחילת 1966 השתנה נאצר ממנהיג מוביל שמעצב תפיסות פוליטיות למנהיג מוביל שמקבל למעשה את סיסמת הסורים 'מפגש המהפכות', ובכלל זה תכנים רדיקליים, מהפכניים ופרו-סובייטיים מבית מדרשו של משטר הנאו-בעת' בסוריה.³⁷ את הסימן הראשון לשינוי בעמדותיו של נאצר אפשר לראות בפברואר 1966, שאז הוא יצא בקריאה פומבית נגד הראקציה הערבית וקרא להפלתה. ביוני 1966 ערכו שר החוץ של מצרים ושר החוץ של סוריה ביקורים הדדיים. התקרבות זו הגיעה כאמור לשיאה בנובמבר, עם חידוש היחסים הדיפלומטיים בין המדינות והחתימה על הסכם ההגנה. ב-23 ביולי, 'יום המהפכה המצרית', נאם נאצר באלכסנדרייה וקרא בפומבי לליכוד החלק המהפכני הערבי לשם מלחמה בראקציה הערבית בד בבד עם המלחמה בישראל. באותו נאום הודיע שמצרים מבטלת את השתתפותה בוועידת הפסגה הערבית ה-IV, שתוכננה לספטמבר 1966 באלג'יריה. צעד זה מוטט סופית את 'אוירת הפסגה'³⁸ ונתן את האות למלחמה קרה גלויה בין שני המחנות בעולם הערבי (המחנה הפרוגרסיבי והמחנה הראקציוני).³⁹ צעד אחר של המצרים נגע לשינוי בעמדתה של מצרים בנוגע לפעולות החבלה שביצע פת"ח. השינוי החל בהדרגה באמצע שנת 1966 והיה אטי: מה שהחל כהבעת תמיכה בכלי התקשורת השתנה בתחילת 1967 לתמיכה פומבית ועקרונית בביצוע פעולות חבלה הן מטעם פת"ח והן מטעם גורמים בארגונו של אחמד שוקיירי.⁴⁰ לימים כתב אהוד יערי: 'השינוי ביחסה של מצרים לפעילות החבלנית היה ענן המלחמה הכבד ביותר שהופיע בשמי המזרח התיכון'.⁴¹ אולם ראש אמ"ן אהרן יריב העריך שכל עוד המצרים אינם מאפשרים פעולות חבלה משתחם, אין פניהם למלחמה;⁴² ואכן, למרות תמיכתם ההצהרתית של המצרים בפעולות החבלה בתוככי ישראל, הם לא אפשרו חדירות מתחומם או מרצועת עזה מאז סיומו של מבצע קדש.⁴³ נושא אחרון שהתחולל בו שינוי במדיניות המצרים הוא יחסה לכוח החירום של האו"ם בגבול ישראל-מצרים, שנתפס כאחד מתוצאותיה של מבצע קדש. נוכחותם של אנשי האו"ם פגעה ביוקרתו של המשטר הנאצריסטי ושירתה היטב את התעמולה של סוריה ושל

- 37 על השינויים בתפיסותיו הפוליטיות של נאצר ראו: אלברט סודאי, 'מ'אחדות השורה' ל"מפגש המהפכות", בתוך: שמעון שמיר (עורך), **יידת הנאצריזם 1965-1970**, מרכז שילוח לחקר המזרח התיכון, אוניברסיטת תל אביב 1978, עמ' 266-268.
- 38 פסגה ערבית - כינוס של ראשי 13 המדינות החברות בליגה הערבית. ועידת הפסגה ה-II התכנסה בקהיר בין 13.1.1964 ל-18.1.1964. 'אוירת הפסגה' נוצרה בתקופה שבין ועידת הפסגה ה-I (ינואר 1964) ובין ועידת הפסגה ה-II (ספטמבר 1964) והתבטאה בהפוגה - הן במדיניות והן בתעמולה - במלחמה הקרה הפנים-ערבית. באותה תקופה התקבצו יריביו של נאצר (כמו חוסיין) כדי לקבל הכשר לאומי ממנהיג המחנה הערבי. ראו: סודאי (לעיל הערה 37), עמ' 260-262.
- 39 תוכן נאומו של נאצר 23.7.1966, מובא בתוך: גלבוש, **שש שנים, ששה ימים**, עמ' 59-60.
- 40 יושב הראש הראשון של אש"ף ומחבר האמנה הפלסטינית.
- 41 אהוד יערי, "פתח", א. לויין-אפשטיין, תל אביב 1970, עמ' 63.
- 42 יריב בדיון מטכ"ל, 12.12.1966, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009.
- 43 על השינוי ביחס המצרים לפעולות פת"ח, ראו: שמש, **מהנכבה לנכסה**, עמ' 293-297.

ירדן, אשר הסיתה דרך קבע נגד משטר זה בטענה שכוחות האו"ם הם תירוץ נוח למצרים להימנע מכל פעולה נגד ישראל. אפשר להיווכח בהשפעת הביקורת על מצרים, שכן עוד במחצית השנייה של 1965 החל לצבור תאוצה רעיון סילוקם של כוחות האו"ם. עבד אל-חכים עאמר גיבש תכנית בעניין באותה השנה, בזמן שהוחלפו החיילים המצרים בתימן לשם רענון. כעבור שנה, בעקבות פעולת ישראל בסמוע ('מבצע מגרסה'), 13 בנובמבר 1966), גברה מאוד הביקורת הפומבית שמתחה ירדן על המצרים והתמקדה בנוכחות כוח האו"ם בסיני, שנאצר הצליח להסתיר אותה במשך שנים מהרוב המכריע של בני עמו, ועתה נאלץ להתפתל בשל עובדות שפגעו ביוקרתו ובגאוותו.

בעקבות ההתקפות פנה עאמר בעת ביקורו בפקיסטן ב-4 בדצמבר 1966 בשנית לנאצר והציע הכנסת כוח צבאי לסיני, פינוי כוח האו"ם והשבתו של הסגר על מצרי טיראן. עאמר לא דיבר על תקיפת ישראל, שכן על פי התרחיש שלו, ישראל היא זו שתתקוף, אולם התקפתה תיעצר בתוך שלושה עד חמישה ימים בהוראת האו"ם או המעצמות. היא תוקע בשל תוקפנותה, וכוחותיה יאלצו לסגת. במצב זה, העריך עאמר, יחזור הסטטוס קוו בעיקרו לקדמותו, אך כוחות האו"ם לא יהיו עוד בסיני; והישג זה יירשם לזכותה של מצרים. אך נאצר דחה באותה עת הצעות אלה.⁴⁴

השינויים בעמדותיה של מצרים שהוצגו לעיל לא שינו דבר בקונספציה של ישראל, שלפיה מצרים לא תסתבך בעימות כולל עם ישראל כל עוד אין היא ערוכה לכך.

הפוגה לקראת הסלמה

המציאות בגבול הצפון בשלהי 1966 נעשתה בלתי נסבלת מבחינתה של ישראל והתאפיינה בסדרה של התנגשויות בין צה"ל לצבא סוריה ובעלייה תלולה במספרן ובאיכותן של פעולות החבלה שבוצעו בתמיכת סוריה,⁴⁵ ואשר להבדיל משנת 1965 יצאו כמה מהן היישר מגבול סוריה.⁴⁶ תחילה ניסתה ישראל להתמודד עם הפעולות באמצעים מדיניים, אך כשהטילה עליהם ברית המועצות וטו, היא בחרה להגיב בשטח ירדן דווקא. אולם פעולת סמוע, תוצאותיה והדיה השליליים שמו קץ לאופציית התגמול בירדן והותירו לישראל כר פעולה אחד: סוריה, האחראית הישירה לפעולות החבלה בשטחי ישראל.

הדרג הצבאי החל ללחוץ על הדרג המדיני להשתחרר מהסכם הפסקת האש הזמני שהתקיים זה חצי שנה בגבול הצפון,⁴⁷ בטענה כי הוא משרת את סוריה בלבד, וזו מנהלת

44 על יחסו של נאצר לכוח האו"ם בסיני ראו: אורן, *שישה ימים של מלחמה*, עמ' 62-65.

45 תקריט 13.2.1966, מבצע רוח 14.7.1966, תקריט הנמ"כ 15.8.1966.

46 ב-29.7.1966 נפגעה אישה קשה מפגיעת רימון ממולכד במטולה. בלילה שבין 8 ל-9 ביולי 1966 נפגע ג"פ של מג"ב בשער הגולן, ראו: יצחק רבין סיכום תקופת שירותי כרמטכ"ל (1.1.1964-31.12.1967), א"צ, משלוח: 83, תיק: 48, שנה: 1968.

47 הפסקת האש היתה למעשה הסכם פשרה שטווה אוד בול ביוני 1966, שלפיו הסכימה ישראל להימנע מעיבודים בשטחי המחלוקת ומאש חיץ נגד חדירת פלאחים סורים.

מדיניות של חדירת רועים וחקלאים סורים, ובה בעת תומכת במלחמה העממית בישראל. בדצמבר 1966, על רקע התחדשות פעולות החבלה והתפוגגות רישומיה של פעולת סמוע, התיר הדרג המדיני (שנואש מהאפשרות להסדר עם הסורים) לדרג הצבאי להשיב את המצב ששרר לפני יוני 1966: להתיר לצה"ל להשתמש באש חיץ לגירוש פלאחים סורים ולהיערך להמשך העיבודים באזורים המפורזים.⁴⁸ כך נימק ראש הממשלה ושר הביטחון לפני ועדת החוץ והביטחון את החלטתו להפר חד-צדדית את הפסקת האש: 'הוא [אוד בול, ראש מטה המשקיפים] ביקש חודש, אחר כך עוד שבועיים ועוד שבועיים [...] ובינתיים הערבים יעשו מהצד השני מה שהם רוצים לעשות'.⁴⁹

אישור הדרג המדיני לחידוש אש החיץ והעיבודים לווה בחששות מצד שרי הממשלה מפני הצפוי. ואכן, הסורים לא אכזבו, ומ-30 בדצמבר 1966 הגיבו למהלך של ישראל בירי מסיבי לכל אורך הגבול תוך שימוש בטנקים ובמרגמות כבדות. בד בבד הם העצימו את המלחמה העממית בישראל בהחדרת חוליות מחבלים היישר מגבול סוריה. שרי הממשלה המודאגים ניסו להנמיך את גובה הלהבות בכך שיגבילו את התגובה מצדה של ישראל. מגמה זו באה לידי ביטוי בהחלטות ועדת השרים לענייני ביטחון שהתכנסה ב-3 בינואר 1967 ולא התירה לצה"ל להגיב באש טנקים לעבר הסורים גם כאשר אלה ירו בטנקים לעבר כוחות צה"ל או לעבר מעבדים ישראלים. ב-6 בינואר 1967 ירו הסורים אש טנקים לעבר מעבדים באזור האון ותל קציר. צה"ל נמנע אז מלהגיב ונצמד להנחיות הדרג המדיני. רבין מחה נמרצות בוועדת השרים לענייני ביטחון שהתכנסה ב-7 בינואר על כך שהמדיניות שנכפתה על צה"ל כובלת את ידיו ויוצרת תקדים מסוכן, 'שלהם מותר להמשיך בטנקים ולגנו אסור לענות'.⁵⁰ הוא אף הסביר שהסורים רואים במדיניות הנוכחית חולשה של ישראל ודרש לאפשר לצה"ל חופש תגובה. בראש המחנה היוני שהתנגד להצעתו של רבין ניצב שר הפנים חיים משה שפירא; זה מחה על הרעיון של חידוש העיבודים, שלדעתו עלול לגרום את האזור להסלמה. אשכול לא נקט עמדה נחרצת בעניין הצעתו של רבין, אולם מדבריו בישיבה עולה שהיה קרוב לרמטכ"ל יותר מאשר לחברי המפד"ל: 'מדובר] על אדמות ישראל ריבוניות, כמו תל אביב'.⁵¹ אשכול ציין שהעמדה הפשרנית שישראל נוקטת זה זמן רב לא הביאה לריכוך בעמדת הסורים, אלא רק לחדירות איכרים ורועים ולאיבוד של כ-800 דונם קרקע. עם זאת, בעקבות איומיהם של השרים ברזילי ושפירא ליצור משבר קואליציה החליט אשכול לדחות את הצעתו של הרמטכ"ל (בתמיכת שר העבודה יגאל אלון) להפעיל את חיל האוויר. עוד סיכמה הוועדה כי ישראל תמשיך לעבד רק את האדמות שאין עליהן מחלוקת: תל קציר, נוטרה והשטח הריבוני הלא

48 אש חיץ: ירי בנשק קל לעבר רועי צאן. כך נרתעו חקלאים סורים מלחדור לאדמות שנויות במחלוקת באזורים המפורזים. אש חיץ שימשה לראשונה בשנת 1963.

49 אשכול בוועדת חוץ וביטחון, 17.1.1967, א"מ, א'-8161/4.

50 רבין בוועדת השרים לענייני ביטחון, 7.1.1967, בתוך: כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 157-159.

51 אשכול בוועדת השרים לענייני ביטחון, 12.1.1967, שם.

מפורז באזור כורזים. במקרה של ירי מסוריה יהיה צה"ל חופשי להפעיל אש טנקים וארטילריה. שימוש במטוסים ייעשה על פי פקודת הקבע, כלומר אם תופנה אש הסורים ישירות ליישובים. למעשה ההחלטה הפכה את החלטת ראש הממשלה ושר הביטחון מדצמבר, והיתה שצה"ל יפסיק את כל העיבודים השנויים במחלוקת. כך הסביר אשכול את הדברים: 'אינני בטוח שמחר או בעוד שבוע לא נצטרך שוב לעלות על חלקות אלה [...] מה שקוראים עיבוד פוליטי'.⁵² אשכול הוסיף שההחלטה להפסיק עיבודים אלה ולא לאשר לצה"ל לפעול בעזרת חיל האוויר לשיתוק האש נובעת מרצונה של ישראל להרגיע את המצב בגבול הצפון: 'איננו רוצים באסקלציה'.⁵³ עוד מסר אשכול לחברי ועדת חוץ וביטחון כי ממשלת ישראל החליטה לוותר כרגע על האופציה הצבאית ולהיעתר לבקשתו של אוד בול, ראש מטה המשקיפים של האו"ם, לפתוח במשא ומתן עם הסורים כדי לפתור את סוגיית העיבודים המפורזים.⁵⁴

לאחר היענותה של ישראל יידע אשכול את האמריקנים על 'החלטה קשה' שקיבל, 'לא לאשר פעולה צבאית'.⁵⁵ הממשל האמריקני כתב בתגובה שהוא מעריך את יכולת האיפוק של ממשלת ישראל, אולם הדגיש: 'אין לצפות משום ממשלה לאמץ קו פסיבי אל מול אירועים המסכנים את החיים, הרכוש והאזרחים'.⁵⁶ נדמה כי אשכול קלט את המסר של האמריקנים, שלפיו הממשל 'לא יזיל דמעה' אם ישראל תבחר להכות בסורים, אולם העדיף לדחות את הפעולה מתוך הבנה שקיום שיחות כעת יעצים את התמיכה של ארצות הברית בפעילות של ישראל בעתיד.

שתי פגישות נערכו בחסות ועדת שביתת הנשק, ב-25 בינואר וב-29 בינואר, ואלה הובילו למבוי סתום. פגישה שלישית כונסה ב-2 בפברואר בצד הסורי, ובה הפציר אוד בול בסורים להתמקד בנושאים שעל סדר היום, אך הסורים נשארו בשלהם ודבקו בתנאיהם המוקדמים. השיחות עמדו על סף פיצוץ, וברור היה שהאשמה טוטל על הסורים; ואכן, השיחות לא חודשו.⁵⁷

חשיבותם ההיסטורית של דיונים אלה נעוצה בהשפעתם על הצד הישראלי: בעקבותיהם החל הדרג המדיני לנטוש את עמדתו המתונה ולקבל את דעתו של הדרג הצבאי, שלפיה אין בצד הסורי שותף לפתרון דיפלומטי, ולפיכך אין מנוס מהפעלת כוח כדי לכפות את רצוננו על

52 אשכול בוועדת חוץ וביטחון, 17.1.1967, א"מ, א'-8161/4.

53 ש.ם.

54 ש.ם.

55 מברק מאת דין ראסק לנשיא ג'ונסון, 17.1.1967, בתוך: Harriet Dashiell Schwar (ed.), *Foreign Relations of the United States, 1964-1968*, Vol. XVIII, Arab-Israeli Dispute, 1964-1967, United States Government Printing Office, Washington DC 2000, Doc. 380.

56 ש.ם, ראו: שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה, עמ' 158-160.

57 על ישיבות ועדת שביתת הנשק ראו מסמך שהוציא אג"ם מבצעים בצה"ל מיום 25.1.1967, א"צ, משלוח: 117, תיק: 85, שנה: 1970; דיון מטכ"ל, 30.1.1967, א"צ, משלוח: 117, תיק: 209, שנה: 1970; גלוסקא, אשכול, תן פקודה!, עמ' 184-185.

סוריה. בדיון המטכ"ל שהוזכר לעיל (30 בינואר 1967) התייחס רבין אל ההתנגשות עם סוריה כעניין צפוי, ואפשר בהחלט לומר שהוא נשמע כמי שמייחל לכישלון השיחות כדי שתהיה עילה להתנגשות חזיתית: 'לדעתי, אם העסק מתפוצץ זו הזדמנות טובה לפתח משהו'.⁵⁸

בחורף של שנת 1967 הרגיש אשכול חסר אונים מול לחצי הדרג הצבאי, שהלכו וגברו. כן כשלה הדיפלומטיה, הפגיעות מצד פת"ח נמשכו, ודעת הקהל ביקשה להיפרע מסוריה. ולמכלול הלחצים שהופעלו על ראש הממשלה נוסף גורם: מסרים מרומזים ממדינות המערב, ובראשן ארצות הברית, שפעולה צבאית של ישראל נגד הסורים תתקבל בהבנה, ואולי אף בשביעות רצון. ב-13 בפברואר 1967 דיווח ראש אמ"ן על סיור בחו"ל, שנועד בין השאר לבדוק איך יגיב העולם על פעילות נגד סוריה: 'להערכתך, דפיקה שלנו לסורים, אם הוא נעשית יפה, עם רקע מתאים, כמובן שלא נקבל קומפלימנט, אבל לא תהיה התרגשות'.⁵⁹

יריב הוסיף שהעולם הערבי מפוצל בין שתי תפיסות בנוגע לישראל: מצד אחד התפיסה שהסורים מקדמים, שיש לקיים תמיד פעולות חבלה נגד ישראל; ומצד אחר תפיסת המצרים, שאין לקיים פעולות חבלה אלא להיערך לקראת מלחמה כוללת. אולם יריב הסביר שדווקא היעדר תגובה מצד ישראל מחליש את עמדת המצרים ומסיט אותה למסלול של הסורים.⁶⁰ לדבריו, אף שנאצר החל לשנות את גישתו המסורתית והחל לתמוך בפעילות פת"ח, הוא עוד תומך בה תמיכה מסויגת ומאפשר אותה רק משטח ירדן, ולא משטחו.

מדינות המערב ראו במעשי הסורים ביטויים של מדיניות מתריסה המעודדת פיגועי חבלה בשטחי ישראל, חתירה נגד השלטון בירדן, הכשלה של ניסיונות התיווך של האו"ם ומחלוקת עם בריטניה על תמלוגי הנפט.⁶¹ במפתיע נשמעה סוגיית יעד התקיפה (מדוע ירדן ולא סוריה) גם מפי אנשי האו"ם. כאן ראוי להזכיר את פגישתו של אבא אבן עם או ת'אננט וסגנו ראלף באנץ'. בפגישה הפתיע סגן מזכיר האו"ם את שר החוץ של ישראל בשאלה מדוע לא תקפה ישראל את סוריה בתגובה לפיגועי החבלה שביצע הארגון פת"ח, ואבן התקשה להסתיר את פליאתו למשמע שאלה כזו, שבאה מאדם אשר ממלא תפקיד בכיר באו"ם: 'מה מתרחש פה? אני יושב כאן בהיכל השלום, בלשכתו של הכוהן הגדול בכבודו ובעצמו, וסגנו של הכוהן הגדול כאילו מסית אותי להתקיף מדינה אשר לא תקפה אותנו'.⁶²

האמריקנים ניהלו מדיניות של מסרים כפולים. בכל הקשור לסוריה הנאו־בעת'יסטית התגבשה מדיניותם בשלבים: התהליך החל ברצון בפיוס ואף בהשלמה עם המשטר החדש, מתוך תקווה שמדיניות כזאת תביא למיתון עמדותיו כלפי המערב. אולם התקוות של האמריקנים נכזבו אל מול מדיניות מתריסה של סוריה, שהתבטאה בנטייה פרו־סובייטית

58 רבין בדיון מטכ"ל, 30.1.1967, א"צ, משלוח: 117, תיק: 209, שנה: 1970.

59 יריב בדיון מטכ"ל, 13.2.1967, א"צ, משלוח: 117, תיק: 205, שנה: 1970.

60 שם.

61 ראו דיווח משקיפים מערביים בדמשק, 27.1.1967, ודיווח משגרירות בריטניה בדמשק, 23.5.1967.

מובא בתוך: אורן, שישה ימים של מלחמה, עמ' 70.

62 אבן בוועדת חוץ וביטחון, 20.11.1966, א"מ, א'-8161/4.

מובהקת ובתמיכה פומבית במלחמה העממית.⁶³ כל אלה הביאו לשינוי הדרגתי ביחסה של ארצות הברית לסוריה. אחד הביטויים לשינוי היה נטישת ההתנגדות המסורתית לפעולות תגמול של ישראל. רשמית המשיכו האמריקנים לדבוק בעמדה שאסטרטגיית התגמול שגויה ביסודה ואינה תורמת ליציבות ומחזקת ומאחדת גורמים קיצוניים בעולם הערבי. עוד אמרו שמדיניות התגמול נתפסת כתוקפנות של ישראל ופוגעת בדימויה בעולם, אולם בד בבד האשימו בשיחות סגורות את סוריה במצב בכללותו, וכך העבירו מסר שפעולה צבאית בסוריה תתקבל בהבנה ואף בברכה – בתנאי שהמכה תהיה קצרת מועד וההרתעה בה תהיה חד-משמעית וללא כיבוש שטח (שכן מלחמה ארוכה היתה עלולה לגרום את ברית המועצות לקלחת). מגמה זו התחזקה על רקע פעולת סמוע, שחדירות בתמיכת סוריה הביאו בה להתנגשות בין שתי מדינות פרו-אמריקניות – ישראל וירדן.⁶⁴

לעובדה זו היו שתי השלכות מנוגדות: מצד אחד היה הדבר נכס אסטרטגי למדינת ישראל ואפשר לה חופש פעולה נגד סוריה תוך כדי נטרול החשש מפני התערבות של ברית המועצות לסיכול המהלך; מצד אחר אין ספק כי האיתותים שקיבלה ישראל החלישו את עמדת הממשלה, שבלמה עד אז את דרישת הצבא להיפרע מהסורים. אין ספק שבגלל מעצמות המערב, ובעיקר בגלל הממשל האמריקני, נחלשה עמדת הממשלה מול עמדת הדרג הצבאי והממשלה יישרה בהדרגה קו עם הדרג הצבאי וקיבלה עליה את הנוסחה שהציע הצבא עוד באוקטובר 1966: הנחתת מכה ניצחת על הסורים. גם מהעם לא שבע אשכול נחת. ראש הממשלה נאלץ להתמודד עם משבר כלכלי קשה שהתבטא במיתון כבד והשפיע רבות על דעת הקהל.⁶⁵

במציאות זו ניצב אשכול מותש וחבוט ובידיו מוצא ממשי אחד: אימוץ דרכו של הצבא, שהבטיח כי בידיו הנוסחה לבלימת המלחמה העממית, אשר סיכויי הצלחתה גבוהים וסיכויי ההסתבכות בה קלושים (משום שהמצרים לא יתערבו).⁶⁶

63 מלחמת שחרור עממית: שיטת לחימה שאימצו הסורים במלחמתם בישראל, שהיא אנטיזתה למדיניותו של נאצר: לא עוד היערכות להתגוששות צבאית בהיקף מלא אלא מלחמה עממית לאלתר, גרילה מתמדת בשיתוף ההמונים (בהשראת תנועת השחרור פל"נ באלג'יריה והוויטקונג בווייטנאם) שתביא להכרעתה של ישראל. במארס 1966 הועלתה מדיניות זו בוועידת החירום של מפלגת הבעת', ובסיומה היתה לחלק מהמדיניות הרשמית של סוריה. ראו: שמש, *מהנכבה לנכסה*, עמ' 309-311.

64 ראו שיחה בין ג'וזף סיקסו לאברהם הרמן, *Foreign*: 15.11.1966, Dashiell Schwar (ed.), *Relations of the United States, 1964-1968*, Vol. XVIII, Doc. 335; וכן מברק משלמה ארגוב לאברהם הרמן, 19.3.1967, א"מ, חצ' 3977/21; ראו: שלום, *דיפלומטיה בצל מלחמה*, עמ' 153-163.

65 לנתונים ולמספרים על אודות המיתון ראו בהרחבה את הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה: www.cbs.gov.il, 'המשק הישראלי בשנים 1950-2006', מארס 2008; אבי הלפרין, 'המיתון והתאוששות המשק', *הידיעון לכלכלה*, יד (תשכ"ח), חוברת 56; ארנון למפרום וחגי צורף (עורכים), *לוי אשכול: ראש הממשלה השלישי – מבחר תעודות מפרקי חייו (1895-1969)*, ארכיון המדינה, ירושלים תשס"ב, עמ' 498-500.

66 ראו הערכה דומה בתוך: גלוסקא, *אשכול, תן פקודה!*, עמ' 186; שגב, 1967: *והארץ שינתה את פניה*, עמ' 227.

תקרית 7 באפריל

בפברואר-מארס 1967 רבו פעולות פת"ח בהיקפן ובאיכותן.⁶⁷ המשך הפיגועים הביא להתקרבות בעמדות בין ראש הממשלה ושר הביטחון לרמטכ"ל, וב-1 באפריל סיכמו השניים על חידוש ירי החיץ והעיבודים באזור המפורז הדרומי.⁶⁸

יום שלישי 4 באפריל 1967 נקבע להתחלת העיבוד, ובצה"ל נתנו את הדעת לאפשרות שהאירוע יסלים עד כדי הפעלת חיל האוויר: במברק מאג"ם מבצעים הודגש שהתנאי לתחילת עבודה הוא מזג אוויר שיאפשר הפעלת מטוסים.⁶⁹ בסופו של דבר נדחו העבודות ל-7 באפריל עקב תנאי ראות לקויים. עדות נוספת לכך אנו מוצאים בעיתוני הבוקר של 4 באפריל, אשר מלאו כותרות לוחמניות שהדגישו את תקריות הגבול עם סוריה ואת הנזקים שהסבו לאורך הגבול, והיה בהם מסר ברור: לכל הפרעה לעיבוד תהיה תגובה. שר החוץ אבן ראה את הכותרות, הבין מה השלכותיהן הצפויות ומיהר לשלוח מכתב לאשכול, ובו העיר כי מן הכתבות שעסקו בקיבוץ האון הוא מסיק שמישהו מוסר 'מלמעלה' מידע המשדר נימה לוחמנית של ערב תגובה.⁷⁰

מהמכתב נראה ששר החוץ לא ידע עד כמה היה ראש הממשלה ושר הביטחון מתואם עם הרמטכ"ל בנוגע לעיבודים. עדות לכך אנו מוצאים בשיחה שקיימו השניים ב-5 באפריל. רבין הציג לפני אשכול את התוצאות הצפויות מחידוש העיבוד 'ונתן לו להבין שזה יכול להגיע להפעלת חיל האוויר'.⁷¹ תשובתו של אשכול היתה בוטחת, ונראה שהבין את מלוא המשמעות של חידוש העיבוד. כעת היו שר הביטחון והרמטכ"ל מאוחדים בדעותיהם שהגיעה השעה להנחית על הסורים מכה שתזעזע את המשטר ותציב בפניו שתי אפשרויות: לחדול ממעשיו הפרובוקטיביים או ליפול. הסייגים היחידים שהציב שר הביטחון היו הימנעות מפגיעה באזרחים סורים ואי-הסתבכות בלחימה על רכס הגולן.

ב-7 באפריל 1967 החלו העבודות. צה"ל ריכז בגזרה כוחות שריון וארטילריה. הוקם חדר פיקוד בפורייה, ובו ישבו הרמטכ"ל יצחק רבין, אלוף פיקוד הצפון דוד אלעזר (דדו) ומפקד גייסות השריון ישראל טל (טליק). חיל האוויר הועמד בכוננות בשם הקוד 'סחף'. הצפי היה הפגזת עמדות סוריות בעקבות ירי על יישובים. איש לא תכנן קרבות אוויר בשמי דמשק וירדן. בשעה 9:31 הוכנס טרקטור לחלקה 52. ב-9:46 נורתה אש על הטרקטור מהמוצב הסורי עמרת עזאל דין. הטרקטור ה'אזרחי' הוצא והוחלף בטרקטור משוריין. הסורים

67 'יצחק רבין סיכום תקופת שירותי כרמטכ"ל' (לעיל הערה 46).

68 כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 163; על פי עדות של ישראל ליאור, בתוך: הבר, היום תפרוץ מלחמה, עמ' 141.

69 תוכן המברק מובא בתוך: כהן, שם.

70 מכתב ששלח שר החוץ לראש הממשלה, 4.4.1967, א"מ, ג'-6301/15.

71 הציטוט מתוך: הבר, היום תפרוץ מלחמה, עמ' 144; ראו: גלוסקא, אשכול, תן פקודה, עמ' 189-191; כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 163-164; שלום, דיפלומטיה בצל מלחמה, עמ' 163-166.

הגיבו באש טנקים שעמדו במוצב ח'רבת בטין, וטנקים של צה"ל שהוכנו מראש ירו לעבר מקורות הירי והשמידו טנק סורי. קרב צליפות שריון וארטילריה התפתח לכל אורך האזור המפורז הדרומי. פגזים סוריים תועים נחתו בקיבוץ תל קציר, וב-11:30 נכנסה לתוקפה הפסקת אש בתיווך האו"ם, אולם זו הופרה כעבור דקות אחדות בירי הדדי. הסורים נהנו מיתרון טופוגרפי, וכיסו באש יעילה את שטחי העיבוד ואת מקורות הירי הישראליים. מהר מאוד הבין רבין שהתקרית היוזמה נוטה לטובת הסורים ויש לעשות דבר-מה כדי לשנות את המצב. לימים יספר נציג חיל האוויר בחפ"ק בפורייה סגן אלוף שבתאי גלבוע שתחילה קיוו מפקדי השדה (דדו וטליק) להכריע את האירוע בטנקים ובארטילריה בלבד. גלבוע הוסיף שהערתו 'רק לחיל האוויר יש יכולת לגמור עם כל זה' עצבנה את דדו ואת טליק, שהיו אנשי שריון מובהקים.⁷²

לקראת השעה 13:00, לנוכח היתרון הטופוגרפי של הסורים, פנה הרמטכ"ל לשר הביטחון והציג לפניו את האפשרויות העומדות על הפרק. מרוח הדברים נראה שרבין קיווה לקבל אישור להפעיל את חיל האוויר. הוא לא הזכיר בפניו יישובים מכיוון שהסורים כמעט לא ירו אז על יישובים. אשכול לא היסס וענה: 'לא להפסיק את העבודה, ואם אין ברירה אחרת חיל האוויר'.⁷³

ב-13:30 החלו ארבעה מטוסי ווטור ישראליים להפציץ את מוצב עמרת עז-אל דין. הסורים החדירו ארבעה מטוסים לאזור המפורז, והיה חשש שמא אלה יפציצו יישובים, אולם הם נסוגו כששולחו לעברם שני מטוסי מיראז'. כן החלו הסורים להפגיז את עין גב. בתגובה הכניס צה"ל מבנים של מטוסי תקיפה, ואלה העמיקו חדור ופגעו בעמדות בעומק השטח הסורי (המוצבים בסקופיה ובפיק). כמה מההפצצות פגעו באזורים מיושבים. במוצב בסקופיה לדוגמה נהרגו 14 אזרחים. בזמן התקיפה הופיעו באזור ארבעה מטוסי מיג-21. מטוסי התקיפה הישראליים הוסגו, ומטוסי יירוט מדגם מיראז' הוכנסו לשטח ההתרחשות. ב-13:58, לאחר קרב אווירי שהחל בשמי קוניטרה והסתיים בשמי דמשק עם הפלתם של שני מטוסי מיג סוריים, הוטס ראש הממשלה מירושלים למוצב שליטה חיל האוויר בשדה דב. התקיפה והיירוט המוצלחים עשו את שלהם, ושקט שרר לכל אורך הגזרה. כעת היה נראה בצה"ל שהסורים הוכו ואפשר לסיים את האירוע. האו"ם הצליח להשיג מן הסורים הסכמה לסיום התקרית, בתנאי שישראל תחדל מכל העבודות בשטחים המפורזים.⁷⁴ בשל התוצאות ועקב בקשת האו"ם הציע רבין לאשכול להפסיק את העבודות, אולם אשכול סירב במפתיע ודרש מרבין להמשיך בעיבוד עד החשכה.⁷⁵ בעקבות החלטתו של אשכול חודשה האש, וזו התרכזה בגדות וזרעה הרס רב. ידו של חיל האוויר קצרה מלהושיע

72 אהוד יונאי, עליונות אווירית, כתר, ירושלים 1995, עמ' 176.

73 כך תיאר את הדברים ישראל ליאור, שנכתב באותה עת במשל"ט חיל האוויר בשדה דב. מתוך: הבר, היום תפרוץ מלחמה, עמ' 143; ראו גם: כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 164-165.

74 ראו את דברי רבין בוועדת חוץ וביטחון, 11.4.1967, א"מ, א' 8161/6.

75 שם; הבר, היום תפרוץ מלחמה, עמ' 143.

מכיוון שראשיו העריכו כי התקרית הסתיימה והנחיתו את כל המטוסים.⁷⁶ רק בשעה 15:25 המריא גל נוסף של מטוסי ווטור ושיתק את מקורות הירי. ב־15:52 התפתח קרב אווירי נוסף. הקרב החל מעל קיבוץ שמיר והסתיים בהפלתו של אחד המיגים מעל דרבשייה. המטוס השני כנראה נפגע; הוא הצליח לסגת ונחת בשלום בנמל התעופה בדמיר. למרות אבודותיהם של הסורים, הם המשיכו לשגר מטוסים, ובשעה 16:16 נשלחו ארבעה מיגים נוספים לשטח ישראל. אלה נתקלו במיראז'ים ישראלים שנהנו מעדיפות מספרית ומתנאי ראות הנוטים לטובתם, ושלושה מטוסי מיג־21 הופלו מעל שמי ירדן, כל הטייסים הסורים הצליחו לצנוח בשלום. יום הקרב הסתיים, ומקורות הירי הסוריים שותקו. חיל האוויר של סוריה שילם מחיר כבד: שישה מטוסי קו ראשון נפגעו.

השתלשלות האירועים

התקרית התרחשה בתקופה ביטחונית סוערת, אך לא נגעה ישירות לפעולת חבלה, אלא לאזורים המפורזים. הרמטכ"ל הסביר בישיבת הממשלה יומיים לאחר התקרית כי זו פרצה עקב הפרעה של הסורים לעיבודים הישראליים בשטחים שלמעשה לא היו במחלוקת (חלקות 51, 52 ו־53 המצויות ממערב לקו השחור) ושבתחילת השנה עובדו ללא כל הפרעה.⁷⁷ אולם עקב החלטת ישראל שלא לעבד שטחים אלה כל עוד השיחות עם הסורים נמשכות, נוצר תקדים מסוכן: הסורים בחרו להרחיב את תחומי השטחים המצויים במחלוקת.⁷⁸ קולונל ג'וזף ג'ונסון, ראש מטה המשקיפים בפועל, מחליפו של אוד בול, שהיה באותה עת באוסלו, 'יישר קו' עם הסורים, ושבוע ימים לפני התקרית ביקש מישראל להימנע מעיבוד השטחים מחשש מפני חידוש פעולות האיבה.⁷⁹ הדרג המדיני שוכנע כי הסטטוס קוו שנוצר בתחילת השנה מזיק לישראל ויש לפעול לשינויו בעיבודים ובירי חיץ. הן לדרג המדיני והן לדרג הצבאי היה ברור שעיבוד שטחים אלה יגרור תגובה מן הסורים, וצה"ל נערך לכך. אולם העלייה לחלקות 51, 52, 53 תוכננה כתקרית גבול שתסלים עד כדי מטוסים רק במקרה של הפגזת יישובים. איש לא חשב שזו תהיה 'ההתנגשות החזיתית' שאליה שאף הדרג הצבאי. בפועל הידרדרה תקרית הגבול לפעולה הגדולה ביותר שביצע חיל האוויר עד אז (לדברי משה דיין, גדולה מפעילותו במבצע קדש),⁸⁰ בלי שהובא הדבר לאישורן של הממשלה או של ועדת השרים לענייני ביטחון.

76 כך סיפר מפקד חיל האוויר מוטי הוד בתחקיר מפקדת חיל האוויר על תקרית 7 באפריל 1967, 12.4.1967, מובא בתוך: כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 167.

77 רבין בישיבת ממשלה, 9.4.1967, א"מ, א'–8164/1.

78 שם.

79 שר החוץ אבן באותו דיון, שם.

80 ראו את דברי דיין בוועדת חוץ וביטחון, 17.5.1967, א"מ, א'–8161. נראה כי דיין הגזים בדבריו ('זו הפעולה הכי רצינית שהיתה לחיל אוויר מאז מבצע קדש'), כפי שהעיד ראש מחלקת אוויר אלון

השלב הראשון בתקרית החל בבוקר 7 באפריל כתקרית גבול קרקעית יזומה ומתוכננת. צה"ל הציב בחפ"ק הקדמי בפורייה מפקדי שדה מובהקים: הרמטכ"ל רבין והאלופים דדו וטליק. חיל האוויר בחר שלא לאייש את עמדת החפ"ק הקדמית בהר כנען. נציגו הבכיר ביותר של החיל שם היה קצין בדרגת סגן אלוף, ומפקד החיל ישב בשדה דב. בפועל, האירוע התרחש לא כפי שצפו בצה"ל. רבין חשש שמא ניצחון של הסורים יביא למתיחת ביקורת על ראשי הצבא, אם תסתיים התקרית כשידם על התחטונה. לכן הוא פנה לאופציה האווירית, אף שבפועל כמעט לא נורתה אש ישירה על יישובים,⁸¹ אך לא היה ביכולתו של הצבא לסיים בניצחון את התקרית שהצית בלי להפעיל את חיל האוויר. בהמלצת רבין ובאישורו של אשכול החלו מטוסי חיל האוויר להפגז (בשעה 13:30) מטרות; אלה שיתקו את אש הסורים, ושקט יחסי חזר לאזור.

השלב השני החל בשעה 14:30 בערך, עם חברת אשכול למפקד החיל אלוף משנה מרדכי הוד בעמדת הפיקוד בשדה דב, ועמד בסימן ההחלטה להמשיך בעיבוד עד הערב. זו גררה את חידוש הירי של הסורים, ובעקבותיו – הפעלה נוספת של חיל האוויר. אז איבד רבין את השליטה על הנעשה לטובת מפקד חיל האוויר, וזה ניצל עד תום את נוכחותו של ראש הממשלה וסחט ממנו אישורים להפעיל מטוסים בגזרה ולעקוף את הרמטכ"ל. בלהט התקרית נענה אשכול לכל בקשותיו של הוד וזנה כל שיקול פוליטי, מדיני ואסטרטגי. כך תיאר הוד את תהליך קבלת ההחלטות במשל"ט: 'אשכול נענע ראש ללא שיקולים אחרים, פרט לשיקולים הטקטיים שהכתיבו את הבקשה באותו זמן'.⁸² התקרית שהחלה כפעולה קרקעית הסתיימה כפעולת תגמול אווירית. את ההחלטה להפעיל את חיל האוויר קיבל הרמטכ"ל רבין בעצה אחת עם שר הביטחון אשכול, אולם מי שניהל את הפעולה מבחינה מבצעית היה מפקד חיל האוויר מרדכי הוד; שליטתו על המתרחש בפעולה התחזקה מרגע שחבר אליו ראש הממשלה ושר הביטחון. הוד קבע את היקף המבצע, את מספר המטוסים ואת משימותיהם, ואשכול נענה לכל בקשותיו.⁸³ את התנהגותו של ראש הממשלה אשכול בתקרית אפשר לפרש בשתי דרכים: אפשרות אחת, המקובלת עליו יותר, היא כי הוא ראה בפעולה הזדמנות להיחלץ ממצבו הקשה. עקב מעמדו המעורער, שנבע מביקורת פוליטית בתחום הביטחון וממשבר כלכלי, הוא ביקש להציג מפגן של כוח.

משנה מנחם בר בתחקיר מפקדת חיל האוויר על תקרית 7 באפריל, מובא בתוך: כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 175.

81 רבין בישיבת ממשלה, 9.4.1967, א"מ, א' 8164/1.

82 הציטוט מובא בתוך: כהן, שם, עמ' 166, רעיון דומה מוצג בתוך: גלוסקא, אשכול, תן פקודה!, עמ' 192.

83 עמי גלוסקא סקר תקרית זו, ומסקנתו היתה שהיא הובילה כמעט במישרין למשבר במאי 1967, וספציפית הוא הפנה אצבע מאשימה לאלוף משנה מוטי הוד: 'לא תהא זו הגזמה פרועה לקבוע שמוטי הוד הוא במידה רבה האיש שגרר ב-7 באפריל את מדינת ישראל מבלי משים למלחמה'. גלוסקא, אשכול, תן פקודה!, עמ' 190-194.

אפשרות אחרת, שאין לבטלה, היא כי ראש הממשלה, הנעדר ניסיון בתחום הביטחון, נסחף בלהט האירועים בלי להבין עד תום את מהלכיו.⁸⁴ פעמיים הציע רבין לאשכול לסיים את התקרית: בשעה 13:30 (אז קיווה רבין שאשכול יאשר הפעלת מטוסים) ובשעה 15:00 (אז הוא קיווה שאשכול יורה על סיום האירוע). בשתי הפעמים סירב אשכול, והגזרה ניצתה מחדש. התוצאה היתה פעולה חסרת פרופורציה ביחס למה שתוכנן. מבחינה צבאית היה זה ניצחון גדול של צה"ל בכלל ושל חיל האוויר בפרט, אשר הפגין עליונות ברורה על חיל האוויר של סוריה בלי שמימש את מלוא עצמתו.⁸⁵ אולם מבחינה מדינית היתה זו תקרית חמורה; צה"ל הפעיל 130 מטוסים, אלה ביצעו 171 גיחות והטילו 65 טונות של פצצות, וטייסי חיל האוויר הפילו שישה מטוסי מיג סוריים ואף ביצעו לאחר ניצחונם הקפת ניצחון בשמי דמשק. הטייסים ביצעו בשוכם יעף הצדעה לרמטכ"ל מעל פורייה. רבין הגיף באוויר את סגן אלוף גלבווע וצעק: 'איזה חיל אוויר!'⁸⁶ פרץ שמחה זה סיים תקרית שאת השלכותיה איש עוד לא צפה אז.

השלכות ותגובות לתקרית 7 באפריל

אנשי האו"ם, ובראשם ראש מטה המשקיפים בפועל קולונל ג'וזף ג'ונסון, תלו את האשמה בהפרת השקט בהחלטתה של ישראל לעבד שוב שטחים אשר מבחינתם היו שנויים במחלוקת. על פי גרסת האו"ם התחייבה ישראל לפני אוד בול לקראת השיחות בינואר 1967 שלא לעבד שטחים אלה.⁸⁷ בוועדת חוץ וביטחון הסביר אשכול כי ישראל פעלה על פי עקרון הקו השחור, שלפיו ישראל רשאית לעבד כל חלקה ממערב לקו זה. אשכול הסביר שהסורים הם שהפרו את הסטטוס קוו, וג'ונסון הלך בעקבותיהם.⁸⁸ ארבעה ימים לאחר התקרית שיגר ג'ונסון איגרת למשה ששון, הממונה על שביתת הנשק מטעם ישראל, ובה ביקש מישראל לחדול מעיבודים אלה.⁸⁹ ג'ונסון ציין באיגרת כי מיד עם תחילת העיבודים ב-2-3 באפריל ביקש מישראל לחדול מהם 'לטובת אינטרס השלום'.⁹⁰ אולם ישראל לא חדלה, אלא אף תגברה את המערך הצבאי שלה לאורך הגזרה. בשיחה בין הרמטכ"ל רבין לראש מטה המשקיפים אוד בול, ששב בינתיים ארצה, הבהיר רבין שישראל לא תסבול שום ניסיון של הסורים לקבוע עובדות בשטח ורואה את עצמה רשאית

84 דעה כזו משמיע החוקר עמי גלוסקא. שם, עמ' 192.

85 רבין בוועדת חוץ וביטחון, 11.4.1967, א"מ, א'-8161/6.

86 יונאי, עליונות אווירית, עמ' 177. הנתונים והמספרים מתוך: כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 173.

87 מיכאל פרנאי, 'סיכום התקריות בגבולות ישראל 1967-9.4-16.4.1967', א"מ, א'-7936/6.

88 דברי אשכול בוועדת חוץ וביטחון, 11.4.1967, א"מ, א'-8161/6.

89 מכתב מראש מטה המשקיפים בפועל קולונל ג'ונסון למר משה ששון, 11.4.1967, א"מ, א'-7933/8.

90 תיאור קולונל ג'ונסון את המקרה, כפי שניתחה המחלקה המזרחית הבריטית עבור משרד החוץ של בריטניה, 11.4.1967: TNA. Fco 17/473.

לעבד את כל השטחים ממערב לקו השחור, אך לא תזלוג לשטחים ממזרח לו. רבין אף הוסיף שאם לא ישתפו הסורים פעולה, הם ילמדו זאת בדרך הקשה, כמו ב-7 באפריל.⁹¹ סוריה הגישה למועצת הביטחון שתי איגרות תלונה נגד ישראל, אך נמנעה לדרוש בהן את כינוסה של מועצת הביטחון.⁹² אבא אבן העריך שהסורים 'חוסמים את הדרך לדיון בין-לאומי, שוודאי יחשוף את החד-צדדיות של האבדות', והוסיף שישראל פעלה ביעילות והגישה לפני סוריה איגרת תלונה למועצת הביטחון, ובה ציינה שהסורים הם שפתחו באש, וגם הזכירה את החדירות לישראל שנעשו בחסות סוריה. בסוף האיגרת הבהירה ישראל שתיאות לדון עם הסורים בכל מחלוקת במשא ומתן ישיר בוועדת שביית הנשק, ובכך רמזה לאחריותה של סוריה לכישלון השיחות מינואר 1967.⁹³

תגובתה של ארצות הברית לתקרית היתה מלאה ניגודים, עקב חשש שמא תמיכה ללא סייג בישראל תפגע בדימויה של ארצות הברית כגורם ניטרלי שיכול לתווך בהגנות בין הצדדים או גרוע מכך – תביא לעליית מפלס המתח באזור עד כדי מלחמה שבגללה ייפגעו אינטרסים חיוניים של ארצות הברית.

בנייר עמדה שחיבר ב-7 באפריל ניקולאס קאצנבך, סגן מזכיר המדינה של ארצות הברית, הוא כתב שארצות הברית מאמצת את טענות המשקיפים ושוללת את טענת ישראל שהיא מעבדת את האזור זה שנים.⁹⁴ ארבעה ימים לאחר מכן, כנראה לאחר שהבינו האמריקנים את עצמת האירוע, ניסח קאצנבך מברק נוסף שיועד לשגרירות ישראל,⁹⁵ וממנו כבר משתמע כי יש עלייה במפלס החרדה של האמריקנים. במברק ביקש קאצנבך מישראל להימנע מדרדור המצב מכיוון שהדברים עלולים לגרום קשיים רציניים למלך חוסיין. לפיכך הפציר קאצנבך שישראל תשהה את העיבודים באזורים המפורזים בלי שחיוה דעה על סוגיית העיבוד ובלי שביטא סלחנות כלשהי כלפי הירי מסוריה. ב-24 באפריל דיווח ניסים יעיש, איש שגרירות ישראל בווינגטון, למשרד החוץ של ישראל על שיחה שניהלה עם סידיני סובר, המנהל של המשרד לעניינים אזוריים. בשיחה אמר סובר שהממשל האמריקני לא הופתע כלל מחוסר הסולידריות של הערבים כלפי סוריה והעריך שאם יישנו אירועים בנוסח תקרית 7 באפריל, שוב יעדיפו מדינות ערב 'להסתכל בכיוון אחר'. סובר הזהיר שדווקא על רקע זה עלול צעד דומה של ישראל לדחוק את הסורים לפינה ולגרום להם להגיב בחריפות גם במחיר תבוסה קשה.⁹⁶

91 השיחה בין רבין לאוד בול נערכה ב-24.4.1967 ומתועדת במברק נכנס למחמ"ד מ-27.4.1967: USNA, Subject Numeric Files 67-69, NND 959000, RG 59, Box 2230

92 פרגאי (לעיל הערה 87).

93 דברי שר החוץ אבא אבן בישיבת הממשלה, 9.4.1967, א"מ, א'-8164/1.

94 מברק ממחלקת המדינה, 7.4.1967, 21:15, ניסח סגן מזכיר המדינה של ארצות הברית ניקולאס קאצנבך: Dashiell Schwar (ed.), *Foreign Relations of the United States, 1964-1968*, Vol. XVIII, Doc. 402.

95 מברק ממחלקת המדינה לשגרירות ישראל, 11.4.1967, ניסח סגן מזכיר המדינה של ארצות הברית ניקולאס קאצנבך, שם, Doc. 403.

96 דיווח של ניסים יעיש למשרד החוץ של ישראל ב-24.4.1967, א"מ, חצ'-3977/15.

אפשר לומר שתגובתה של ארצות הברית לתקרית היתה מינורית: ניסוחים מפותלים שעיקר תכליתם שימור האינטרסים של ארצות הברית באזור. האמריקנים ביקשו מישראל לחדול מהעיבודים הפרובוקטיביים; התבטאויותיהם היו מתונות, ולא היו בהן גילויי כעס, אכזבה או איומים (להבדיל מתגובותיהם לאחר תקרית סמוע). תגובה זו נטעה ביטחון בקרב מקבלי ההחלטות בישראל, והם יכלו להעריך במידה רבה של סבירות כי הממשל ימשיך להעניק לישראל חופש פעולה צבאי נגד סוריה.⁹⁷ נראה שבישראל לקחו זאת צעד אחד קדימה, ועל כך מעיד ריאיון שנתן ראש הממשלה ב־17 באפריל לעיתון אמריקני, ובו אמר שבעת מלחמה ישראל מצפה לקבל סיוע מהצי השישי של ארצות הברית.⁹⁸ הריאיון הרגיו כמובן את מדינות ערב, והן הגיבו בגל התבטאויות אנטי־מערכיות. נשיא סוריה נור א־דין אל־אתאסי כינה את הצי השישי 'בסיס אימפריאליסטי צף בים'.⁹⁹ מצרים ולבנון ביטלו ביקורים של ספינות אמריקניות בנמל אלכסנדריה ובנמל בירות.¹⁰⁰ בתגובה מיהרו האמריקנים להתנער מהדברים ולהודיע שמדיניותם בנוגע למזרח התיכון לא השתנתה, כלומר אין לארצות הברית מחויבות כזאת כלפי ישראל.

בברית המועצות אופיינו הימים הראשונים שלאחר התקרית בהתעלמות מצד גורמים מדיניים, ואמצעי התקשורת הסובייטיים דיווחו על סדר ההתרחשויות דיווח ענייני למדי. תקרית 7 באפריל הכתה במבוכה את ברית המועצות, ולו בשל החולשה שהפגין המיג־21 אל מול המיראז'.

מצב זה השתנה כעבור כשבועיים. ב־21 באפריל העביר סגן שר החוץ של ברית המועצות יעקב מאליק מסר בעל פה לשגריר ישראל בברית המועצות כתריאל כ"ץ, ובו הזהירה ברית המועצות את ישראל מפני מדיניותה התוקפנית כלפי שכנותיה. ברית המועצות הטיילה את האחריות לאירועים על ישראל, המונעת על ידי כוחות אימפריאליסטיים חיצוניים, ולסיום הוסיפה אזהרה ברורה לישראל 'לבל תיגרר אחר חוגים [...] המוכנים להפוך את ישראל לכלי משחק'.¹⁰¹ הסובייטים דאגו להפיץ את תוכן המסר באמצעות סוכנות הטלגרף הרוסית (טא"ס) והעיתון **איוזוסטיה**, בשינויי נוסח שהפכו את המסר להודעת גינוי מטעם משרד החוץ של ברית המועצות. ב־25 באפריל 1967 הועבר מסר נוסף לישראל באמצעות השגריר כ"ץ. מסר זה היה מתון מקודמו, אך נוספה בו טענה בדבר ריכוזי כוחות של צה"ל לאורך הגבול.¹⁰²

97 אבא אבן בישיבת ממשלה, 16.4.1967, א"מ, א'-8164/2.

98 *U.S. News and World Report* 62, no. 16, 17.4.1967

99 אורן, **שישה ימים של מלחמה**, עמ' 77.

100 על המתיחות בין סוריה ללבנון על רקע כוונת ספינות הצי השישי לבקר בנמל בירות ועל המתח שהיה שרוי בו נשיא לבנון שארל חילו ראו שיחה בין נשיא לבנון חילו ובין שגריר ארצות הברית בלבנון שנערכה ב־18.4.1967. המסמך מ־20.4.1967, *Foreign Relations of the United States, 1964-1968*, Vol. XVIII, Doc. 408.

101 הצ'טוטים מתוך **איוזוסטיה** כפי שהובאו בעיתון **דבר**, 27.4.1967.

102 גוברין, **יחסי ישראל-בריה"מ**, עמ' 253.

הודעות מברית המועצות על אודות ריכוזי כוחות ישראליים בגבול עם סוריה הופצו כבר כמה פעמים מאז יוני 1966 והוזכרו בפרסומים שונים בברית המועצות ובשיחות רשמיות. הפעם האחרונה שעלה עניין זה לפני מלחמת ששת הימים היתה ב־12 במאי 1967, שאז נפגש שגריר ברית המועצות בישראל דימיטרי צ'ובחין עם אריה לבכי, מנכ"ל משרד החוץ, והאשים את ישראל כי אינה מוכנה להטות אוזן לאזהרות הסובייטים, 'שנמסרו ברוח ידידותית'.¹⁰³ צ'ובחין האשים גם חוגים צבאיים בישראל ביצירת פרובוקציות ואמר שהאחריות לתקרית היא על ישראל בלבד. לבכי העיר שישראל אינה חותרת תחת השלטון הסורי והציע לצ'ובחין לצאת עמו לסיור לאורך הגבול.

לאחר מכן דיווח צ'ובחין לברית המועצות שישראל מתכננת מהלך התקפי נגד סוריה, וברית המועצות העבירה לסורים מידע קונקרטי על כך שישראל ריכזה לאורך גבולה הצפוני 10-12 חטיבות, ואלה מוכנות לחצות אותו מיד עם תום חגיגות יום העצמאות של ישראל, בין 16 ל־22 במאי.

ברית המועצות לא הסתפקה בכך והעבירה את המידע בכמה ערוצים בו בזמן: שגריר ברית המועצות במצרים דימיטרי פוז'ידאייב העביר אותו למשרד החוץ של מצרים; סוכן מקומי של הקג"ב העביר אותו לראש המודיעין של מצרים צלאח נאצר; אנואר סאדאת, ממקורביו של נאצר, שמע זאת מכמה מבכירי הממשל הסובייטי. מדוע בחרו הסובייטים לחרוג ממנהגם ולשגר אזהרה קונקרטית על אודות ריכוזי כוחות ישראליים (בפועל היה המידע מופרז עד גיחוך) ועוד להטיל את המצרים לקלחת? הסיבה לכך לוטה עד היום בערפל, ורבות התאוריות המנסות להסביר מדוע חוללה ברית המועצות את המשבר שהוביל למלחמה. מכלל התאוריות ראוי לציין את אלה:

בסוף 1966 היה מצבה הבין־לאומי של ברית המועצות קשה. ידידיה האנטי־מערביים – אחמד בן בלה באלג'יריה, קוומה אנקרומה בגאנה ואחמד סוקארנו באינדונזיה – הודחו. על רקע זה בלטה הצלחתה של ברית המועצות לחדור למזרח התיכון ולבסס את אחיזתה בו דרך משטר הבעת' בסוריה. דווקא משום כך גבר חששם של הסובייטים מפני התערבות של ישראל בסוריה, חששות אלה גברו על רקע סדרת התרחשויות בחודש אפריל 1967:

- הצהרות מתלהמות של בכירי ממשל וצבא בישראל, אשר המסר המשותף להן היה איום מפורש שאם לא תחדל סוריה ממעשיה, לא תהסס ישראל לנקוט צעדים חריפים לא פחות מאלה שננקטו ב־7 באפריל.
- הריאיון שהעניק ראש הממשלה אשכול ב־17 באפריל לעיתון האמריקני, ובו טען שהוא מצפה לסיוע אמריקני מהצי השישי במקרה של התקפה על ישראל.
- ההפיכה ביוון ב־21 באפריל, שהובילה לעלייה לשלטון של קבוצת קצינים בעלי אוריינטציה מערבית ימנית שדיכאו גורמים קומוניסטיים.

103 ראו את השיחה בין אריה לבכי לשגריר צ'ובחין במזכר שהוציא משרד החוץ ב־12.5.1967, א"מ, תיק יחסי חוץ, כרך ג, חצ' -3977/22.

- הסתככות משטר הבעת' במאבק תרבותי־דתי עם ארגוני אופוזיציה אסלאמיים, שהעלה את מפלס החשש בברית המועצות ליציבותו.¹⁰⁴

אפשר בהחלט להסיק שמהלכיה של ברית המועצות נבעו מחשש אמתי למעמדו וליציבותו של משטר הבעת' בסוריה. איש בברית המועצות לא היה מעוניין לדרדר את האזור למלחמה שאינטרסים של ברית המועצות אשר הושגו בעמל רב היו עלולים להיפגע בה, מה גם שהמודיעין של ברית המועצות הכיר היטב את סדר הכוחות במזרח התיכון, הנוטה במובהק לטובתה של ישראל. לכל היותר ניסו בברית המועצות ליזום משבר מוגבל שיגרור את מצרים להגן על סוריה. בכך ביקשה ברית המועצות לשמר את מעמדה גם במחיר הסלמתו של הסכסוך, אך לא במחיר של מלחמה. היא שאפה להניע את המצרים לבצע מהלך צבאי בעל אופי תעמולתי והרתעתי גרידא: הכנסת כוחות בהיקף סמלי לסיני כדי להרתיע את ישראל מתקיפה בסוריה. ברור שבהזדמנות זו קיוו מקבלי ההחלטות הסובייטים לגרוף הון פוליטי ולהציג את ברית המועצות כמעצמה היחידה אשר דואגת לשלומן של מדינות ערב. הבעיה היתה אמונתם המוגזמת של הסובייטים ביכולתם לפקח על גובה הלהבות במזרח התיכון, החל בתגובה הנחרצת של הסורים וכלה בנאצר, שהחליט החלטות הרות גורל על דעת עצמו בלי להיוועץ בברית המועצות, כגון הוצאת חיל המשלוח של האו"ם מסיני ומרצועת עזה (17 במאי 1967) וסגירת מצרי טיראן (23 במאי 1967). משהתעשתו הסובייטים והבינו עד תום את הסכנות הכרוכות במהלכיהם ניסו בשיתוף האמריקנים לחולל כמה מהלכים כדי להפחית את המתח, אך ללא תועלת.¹⁰⁵

התגובה בישראל

השמחה שהפגין הרמטכ"ל רבין בתום התקרית נפוצה במהירות והיתה למנת חלקם של כל תושבי הארץ. במציאות הכלכלית־ביטחונית המורכבת הביא הניצחון המרשים להפוגה קלה מקשיי השעה. הרגשת איפוריה של נקמה מתוקה ומוצדקת התפשטה ברחוב הישראלי, והתקשורת דאגה להעצימה בכך שייחודה עמודים רבים לפעולה – תיאורי קרב

104 הסיבות שהוצגו לעיל לקוחות מתוך: דיווח מאת איש משרד החוץ שלמה ארגוב בנושא חדירת הסובייטים למזרח התיכון מ-2.2.1967, א"מ, תיק יחסי ישראל-ארצות הברית, כרך ב, חצ' -3977/21; גוברין, יחסי ישראל-בריה"מ, עמ' 249-252; יוסי גולדשטיין, אשכול: ביוגרפיה, כתר, ירושלים 2003, עמ' 537-539.

105 במאי 1967 מסר המודיעין של ברית המועצות לנאצר תמונה שונה בתכלית. בן צור תלה זאת בחשש הטבוע באנשי המודיעין הסובייטי בחו"ל מלדווח על עובדות לא נעימות לשולחיהם. כך אפשר להסביר את סירובו של צ'ובצ'ין לסייר בגבול הצפון ב-12 במאי כדי להיווכח שאין שם היערכות של ישראל ובמקום זאת העדיף השגריר לדווח למוסקבה שישראל נערכת למתקפה. אברהם בן צור, גורמים סובייטיים ומלחמת ששת הימים, ספרית פועלים, תל אביב 1975, עמ' 214-215.

מפורטים, ראינות עם הטייסים, ניתוחים צבאיים מרשימים; מכולם עלו רק צהלה, אלא גם הרגשת עליונות כלפי הסורים וזלזול בהם: 'שישה במכה אחת', הריעה הכותרת ביריעות אחרונות,¹⁰⁶ בעיתון מעריב הוכרו: 'התקרית חוללה דיכאון בצמרת הצבא הסורי',¹⁰⁷ והובאו רשמיו של הטייס (סרן) יפתח ספקטור, שהגיע במטוסו עד שמי דמשק: 'כן, ראיתי את דמשק [...] עיר הנראית כמו כפר ערבי שגדל מאוד'. הטייס סיפר שכושר הלחימה של הטייסים הסורים בזמן התקרית היה ירוד: 'הם לא נלחמו כמו שאנחנו מכירים את המושג "קרב"'.¹⁰⁸ נימת הזלזול בעיתון לא פסחה גם על מצרים: 'המטריה האווירית שהבטיחו המצרים לסוריה – ללא כיסוי'.¹⁰⁹

העיתון במחנה ייחד לאירוע כתבה של שישה עמודים בכותרת: 'שש מכות על סוריה'.¹¹⁰ הפרשן הצבאי של הארץ זאב שיף כינה את הטייסים הסורים 'נהגי מטוסים, שאף אחד מהם לא ניסה אפילו להתמודד עם המטוסים הישראליים'.¹¹¹

דבר ייחד כתבה למפקד חיל האוויר מוטי הוד, שכותרתה: 'מפקד חיל האוויר עושה חיל'.¹¹² בכתבה תואר פועלו של האיש שבפיקודו הטרי ניצח צה"ל את חילות האוויר הערביים 0:11, כלומר הפיל 11 מטוסים בלי שהופל מטוס ישראלי אחד. העיתון זקף לזכות הוד את הפיכתו של חיל האוויר לחוד החנית בביטחון השוטף של ישראל, ותיאר את טקס הענקת דרגת האלוף להוד ב-10 באפריל 1967.

רוב העיתונות הציגה תמימות דעים בצדקת הפעולה ובנחיצותה: ישראל בחרה לעבד את אדמותיה, וסוריה בחרה להפריע לעיבוד לאחר חודשים של פרובוקציות שישראל הבליגה עליהן.¹¹³ כמעט בלתי אפשרי למצוא ביקורת על היקף הפעולה בימים הראשונים שלאחריה, פרט לביקורת מרוככת בכתב העת חותם. שם תהו כיצד ישראל, הזועקת חדשים לבקרים מעל כל במה בין-לאומית על חדירות פת"ח, יוזמת תקרית בהיקף כזה באזורים המפורזים, ואף ציין שמיד לאחר הניצחון התחדשו חדירות המחבלים מסוריה.¹¹⁴ כתבה קצרה, ובעמודים הפנימיים, מאת אריה צימוקי, פורסמה כעבור שבוע ימים, ובה סופר על חוסר הנוחות שהרגישו גורמים בקרב חברי הממשלה בשל הדיווחים על התקרית, וכך נכתב: 'נבצר מהם [מהשרים ששמום אינו מוזכר] להבין מדוע שידר הרדיו פעמיים את הערת

106 דיווח של עמנואל אלנקווה, איתן הבר ויחזקאל המאירי, ידיעות אחרונות, 9.4.1967.

107 שמואל שגב, מעריב, 10.4.1967; ציטוט של חברי הקיבוצים, שם, 9.4.1967.

108 שם, 9.4.1967.

109 שם, 13.4.1967.

110 'שש מכות על סוריה', במחנה, 11.4.1967.

111 דיווח של זאב שיף, הארץ, 9.4.1967.

112 שמעון עופר, דבר, 11.4.1967.

113 אלי לנדאו, מעריב, 10.4.1967; ללא ציון שם הכותב, 'ניתוח מדיני צבאי', דבר, 11.4.1967; ללא ציון שם הכותב, 'ניתוח האירועים', חותם, 4, שנה ד, 19.4.1967; ללא ציון שם הכותב, 'שש מכות על סוריה', במחנה, 11.4.1967.

114 כתבה של א' בן אשר, חותם, שם.

הטייס אשר תיאר את דמשק ככפר ערבי, שהאמת היא שדמשק גדולה מתל אביב ונחשבת לאחת הערים היפות במזרח, מה הטעם איפוא להשמיע דיברי לגלוג על בירת סוריה?¹¹⁵ הניצחון הצבאי המוחץ ואווירת האיפוריה בארץ לא פסחו גם על בכירי המטכ"ל, ואלה הפגינו ביטחון בתוצאותיו. ב־10 באפריל 1967 התכנס המטכ"ל לדיון סיכום תקרית 7 באפריל. הדיון החל בסקירה טכנית של השתלשלות האירועים מפי האלופים דוד אלעזר ומרדכי הוד. אחריהם דיבר ראש אמ"ן האלוף אהרן יריב. יריב צפה בביטחון כי המצרים לא יעשו דבר; הוא פתח את דבריו בדיווח על שתי משלחות מצריות שיצאו לסוריה – אחת צבאית בראשות מפקד חיל האוויר פריק אָנול (גנרל) מוחמד צדקי מחמוד, שתגיע לסוריה בו ביום, ואחת מדינית, בראשות ראש ממשלת מצרים צדקי סולימאן, שתבקר בסוריה ב־18 באפריל. יריב לא ייחס חשיבות רבה לביקורים אלה, וודאי לא קישר אותם ליישום הסכם ההגנה שנחתם בין שתי המדינות בנובמבר 1966, אלא סמך על הפרסומים הפומביים במצרים, ששמו דגש על גבורת צבא סוריה.

את הדיון סיכם רבין. הרמטכ"ל הסביר שתקרית 7 באפריל חיזקה את ההרתעה של ישראל והבהירה היטב שיחסי הכוחות נוטים במובהק לטובת צה"ל: 'דמשק כולה [...] ראתה שעולים ויורדים מטוסים ללא הפרעה ואין על מי לסמוך בצבא הסורי'.¹¹⁶ רבין הסביר שדעת הקהל בעולם לא היתה עוינת מכיוון שישראל העבירה את המסר כי הפעלת חיל האוויר באה בתגובה לירי על יישובים. אולם בסוריה יודעים את האמת: חיל האוויר הופעל בלא שנורתה אש ממשית לעבר יישובים, ועובדה זו הבהירה לסורים כי ישראל שינתה את כללי המשחק שהיו נהוגים בזירה עד כה. ישראל לא תאפשר עוד לסורים 'לשחק באמצע' ולהכתיב את היקף התקריות ואת עצמתן, מתוך ידיעה שישראל לא תפעיל מטוסים עד שתיפתח אש על יישובים.¹¹⁷ מסר זה לא נשמר בחדרי חדרים, אלא הופץ בעיתונות הישראלית בבחינת איום על סוריה.¹¹⁸

עוד ציין רבין כהישג הגדול ביותר של התקרית את העובדה שהמצרים, למרות הסכם ההגנה עם סוריה, בחרו שלא להתערב: 'אירועי ה־7 באפריל מחזקים את מה שהצבא הטיף לו כל הזמן [...] שמהלך נגד הסורים ולו עד כדי מלחמה עשוי להסתיים ללא מעורבות מצרית'.¹¹⁹ ב־24 באפריל, בישיבה של חברי המטכ"ל, נדרש אגף המודיעין להעריך את המשמעויות של שיגור שתי המשלחות ממצרים לסוריה לאחר התקרית. בישיבה ייצג את אמ"ן אלוף משנה דוד כרמון, סגן ראש אמ"ן. הוא סיפר שישראל יודעת על קיום המפגשים ואף מכירה את תוכנם ואת המסרים שהועברו בהם. כרמון דיווח כי שתי המשלחות המצריות הבהירו

115 אריה צימוקי, **מעריב**, 14.4.1967.

116 רבין בדיון מטכ"ל, 10.4.1967, בתוך: כהן, **ההגנה על מקורות המים**, עמ' 173 (בארכיון צה"ל לא ניתנה לי גישה לתיק המקורי).

117 שם, עמ' 170-177.

118 ראו את דבריו של רבין בעיתון **במחנה**, 11.4.1967.

119 רבין בדיון מטכ"ל, 10.4.1967, בתוך: כהן, **ההגנה על מקורות המים**, עמ' 76 (בארכיון צה"ל לא ניתנה לי גישה לתיק המקורי).

לסורים חד-משמעית שמצרים תתערב רק במקרה של התקפה טוטלית של ישראל על סוריה; או בלשונו: 'המפגש לא נתן שום דבר. ייתכן שהבהיר לסורים שאין לצפות היום ממצרים'.¹²⁰ בנוגע להיערכות צבא סוריה דיווח כרמון כי אכן, החשש של הסורים מפני התקפה הביא לתגבור כוחותיהם לאורך הגבול בארטיילריה ובנ"מ ובשתי חטיבות מילואים. הוא סבר שהמהלכים של הסורים נועדו לליכוד פנימי ולא בהכרח למהלך התקפי כלשהו. כרמון לא שלל תגובה מסוריה, אך טען שזו תהיה תקרית מקומית נוסח תקרית הנמ"כ באוגוסט 1966.

אחרון הדוברים היה הרמטכ"ל, ודבריו בישיבה העידו כי שגה בהערכת המשמעות האמתית של התקרית. לדברי רבין, הפעולה השלימה את כל מטרות המתכננים שלה וחיזקה את ההרתעה של ישראל, ולראיה הביא את הירידה במספר אירועי הפעילות החבלנית העוינת מתחילתה של אותה השנה.¹²¹ עם זאת חשש רבין מפעולת תגמול מקומית. בעיקר הדאיגה אותו האפשרות שהעלו אלוף משנה רחבעם זאבי והאלוף מוטי הוד: הפלת מטוס אזרחי בשמי הצפון. בסיום הדברים, ולמרות האמירות על ירידת היקף הפח"ע, חזר רבין לתזה שלו על אודות 'ההתנגשות החזיתית' שיש לכפות על הסורים כדי לאלץ את המשטר הבעת'יסטי לשנות את דרכיו, בעיקר בכל הנוגע למלחמה העממית: 'ההתנגשות שלנו עם השלטון הסורי היא התנגשות של אול-אאוט בעיניי. בעיתונאות אסור לכתוב זאת, אבל או שהמשטר ישתנה או שהוא ייפול'.¹²²

עוד לדברי רבין, למרות התגובה המדינית המתונה, היה מעדיף שהתקרית הבאה תהיה קרקעית, ולכן קבע שהיא צריכה להיערך באזור ח'רבת קרעא, ששם כזכור לשריון ולארטיילריה הישראלים יש יתרון טופוגרפי על הסורים.¹²³

רצונו של רבין ליזום תקרית קרקעית באזור ח'רבת קרעא דווקא הוא למעשה הודאה בכישלון בחירת אזור העימות ב-7 באפריל, ששם כזכור כשל צה"ל בניסיונו להכריע את הסורים בפעולת תגמול קרקעית יזומה בשל יתרונם הטופוגרפי. ייתכן שהיתה זו הטלת הספק הראשונה של הרמטכ"ל בהיקף ובעצמה שהופעל חיל האוויר בתקרית ההיא. לסיום סיפר רבין שלעת עתה הוסכם בעל פה בינו ובין שר הביטחון שלא לחמם את הגבול, כלומר 'אתנחתה' שישראל לא תעבד בה שטחים עד אחרי חג הפסח.¹²⁴

ב-9 באפריל התכנסה ישיבת ממשלה לדון בתקרית. הרמטכ"ל התארח בה ודיווח לשרים פרטים טכניים. הוא הדגיש שהתקרית נסבה על ניסיון הסורים לפגוע בריבונות ישראל בשטחים שלאיש אין ספק בזכותה לעבדן. רבין סיפר כי כמה פגזים פגעו בתל

120 כרמון בישיבת מטכ"ל, 24.4.1967, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009.

121 רבין בדיון מטכ"ל, שם.

122 ציטוט רבין, שם.

123 שם.

124 ראו סיכום מהישיבה השבועית שהתקיימה בלשכת ראש הממשלה בירושלים, 21.4.1967 (בישיבה נכחו ראש הממשלה אשכול, הרמטכ"ל רבין, מנכ"ל משרד הביטחון משה קשת, ראש אג"ם עזר ייצמן והמוזכיר הצבאי ליאור), א"צ, משלוח: 117, תיק: 118, שנה: 1970.

קציר, ובעקבות זאת הוחלט להפעיל את חיל האוויר לשיתוק העמדות של הסורים. לסיכום העריך שהסורים הוכו וייסוגו.¹²⁵

אחריו דיבר שר החוץ אבא אבן; הוא תיאר את הפעילות הדיפלומטית של משרדו שבזכותה 'רוב מדינות המערב דבקו בעמדה הישראלית, לפיה זה הכול אחרי שהסורים פגעו בעיבודים בתחום ישראל ולא בתחום המפורז'.¹²⁶ ראש הממשלה דיבר אחרון והסביר כי הפעולה בוצעה לאחר שהסורים פגעו במעבדים וביישובים באזור המעובד זה שנים. את דבריו חתם אשכול במסר מאיים: 'ראוי להם, לשליטי סוריה, להבין כי טענתם לגבי שיעור סבלנותנו מסוכנת להם מאוד'.¹²⁷

בינתיים המשיכו כאמור הסורים לשגר חוליות פת"ח לתוך שטח ישראל, משטחם וגם משטח ירדן.¹²⁸ ישראל המשיכה לעבד שטחים באזור תל קציר, וב-11 באפריל הגיבו הסורים בירי לעבר המעבדים. בו ביום כונסה ועדת השרים לענייני ביטחון. הרמטכ"ל פרס הצעה שאפתנית: לנצל את התנופה שיצרה תקרית 7 באפריל ולעבד את השטח הדרומי באזור ה'רבת קרעא - שטח שלא עובד זה שנים. באותו היום העבירה ועדת השרים את ההצעה למליאת הממשלה, וזו החליטה שלפי שעה לא יחודשו העבודות באזור. כעבור חמישה ימים התכנסה הממשלה שוב. הישיבה נפתחה בהערכה אופטימית של אשכול, שנשען על הערכות מודיעין אשר לפיהן לא היתה שום סכנה בשיגור המשלחת המצרית לסוריה בראשותו של מפקד חיל האוויר של מצרים,¹²⁹ ובכך הוא קיבל עליו ללא עוררין את עמדת הצבא. אשכול דיווח שהושג אפקט הרתעתי חשוב נגד הסורים: 'הסיכון שקיבלנו על עצמנו הוכיח את עצמו לחיוב'.¹³⁰ בשתי ישיבות הממשלה לא ביקר איש מהמשתתפים את גודל האירוע ואת היקפו, ואיש לא תהה מדוע לא הובא אירוע בסדר גודל כזה לדיון בשום פורום. בוועדת חוץ וביטחון, שגם היא התכנסה ב-11 באפריל, נשמעו קולות שונים מעט. הוועדה נפתחה בתיאור פרטי הקרב שמסר רבין. הרמטכ"ל סיפר כי בתקרית הופעלו 84 מטוסים, ובכל זאת לא הופעל חיל האוויר במלוא עצמתו. עוד הוסיף כי חיל האוויר הוגבל לחיסול קני הארטילריה הסוריים, והמטוסים הופלו בגלל התערבות חיל האוויר של סוריה.¹³¹

אחריו עלה לדבר חבר הכנסת משה דיין; ואפשר לציין כאדם הראשון אשר זיהה את הבעייתיות באופן הפעלת חיל האוויר (להבדיל מרבים אחרים שהחלו למתוח ביקורת רק מ-15 במאי). דיין תמך בשימוש בחיל האוויר ולא מתח ביקורת על היקף הפעולה (יסוד זה יופיע לאחר 15 במאי). ביקורתו של דיין התמקדה בשלב זה בחדירות המטוסים הישראליים אל מעל לשמי דמשק. דבר זה עמד לדעתו בניגוד לאינטרסים שלשמן פעלה ישראל כשהפעילה

125 רבין בישיבת הממשלה, 9.4.1967, א"מ, א'-8164/1.

126 אבן, שם.

127 אשכול, שם.

128 לפירוט האירועים ראו: 'צחק רבין סיכום תקופת שירותי כרמטכ"ל' (לעיל הערה 46).

129 אשכול בישיבת הממשלה, 16.4.1967, א"מ, א'-8164/2.

130 שם.

131 רבין בוועדת חוץ וביטחון, 11.4.1967, א"מ, א'-8161/6.

את מדיניות התגמול. דיין הסביר כי הפגיעה בדמשק לא זו בלבד שלא הרתיעה אלא להפך, היא עשתה את הסורים נואשים ומסוכנים יותר מכיוון שדמשק היא אינטרס שעליו הם לא יתפשרו. דיין הסביר אפוא כי תכלית התגמול היא הרתעה, ולכן היה צריך להתמקד רק במטרות שאפשר להרתיע באמצעותן את הסורים, ולא להכות בדמשק. דיין ניבא היטב: 'זה זעזוע שלא יכלו לעבור עליו לסדר היום [...] הם יפנו למצרים ולברית המועצות'.¹³²

את הישיבה סיכם אשכול. הוא הצדיק את הפעולה בטענה כי התקדים שנוצר סביב העיבודים היה מסוכן, ולכן הפעולה וגם הפעלת חיל האוויר היו מוצדקות בהחלט. אשכול הסתייג מדבר אחד: 'לעניין דמשק גם אני הייתי מאושר אילו דמשק הייתה רחוקה יותר [...] על כל פנים לא זו הייתה המטרה'.¹³³ אשכול הבהיר בסוף דבריו שישראל תמשיך לעבד את כל השטחים ממערב לקו השחור, אך בפועל החליטה הממשלה ההפך, כלומר לא להתחיל בעיבודים חדשים בחלקות הבעייתיות, וכל העיבודים בשטחים המפורזים נדחו לאחר חג הפסח.

תגובתו של בן-גוריון, ראש רפ"י, הסתכמה במברק ברכה לאלוף משנה הוד, מפקד חיל האוויר: 'ערכתם יום חג גדול לישראל בגלותכם מעל אדמת סוריה. מלוא כישרונו, חריצותו וגבורתו של חיל האוויר הישראלי בהפילו שישה מיגים'.¹³⁴ ממברק זה עולה שגם בן-גוריון לא מתח ביקורת על הדרג הצבאי או המדיני ולא צפה את הסיכונים הטמונים בפעולה. בכלל מפלגת רפ"י – מיום היווסדה עד תקופת ההמתנה – אימצה קו לוחמני מובהק, שלפיו יש להגביר את הלחץ הצבאי על הסורים עד שיחדלו מהתגריוותיהם. עמדות אלה ניכרו היטב במאמרי מערכת רבים שפורסמו בביטאון המפלגה **מבט חדש**.¹³⁵ עמדות רפ"י השתנו באחת עם פרוץ המשבר בחזית הדרום, ופינו את מקומן לביקורת על 'מדיניות היד הקשה' – מדיניות שהם עצמם הטיפו לה שנים רבות ושהובילה את ישראל לידי משבר ולבסוף למלחמה. אידיליה חוצה מפלגות זו התנפצה לנוכח ההתרחשויות בגבול הדרום החל מ-15 במאי, אז הפנו רבים את גבם למדיניות שהטיפו לה.¹³⁶

מצדו האחר של הגבול המשיכו הסורים בהתגריוותיהם, למרות המכה שספגו, ואף ביתר שאת. מ-9 באפריל עד 9 במאי בוצעו מגבולה של סוריה 15 פעולות איבה נגד ישראל.¹³⁷

132 דיין, שם. רוב האישים משמאל ומימין הביעו תמיכה גורפת בהפעלת חיל האוויר (ראו לדוגמה את דברי חבר הכנסת שמעון פרס בנאום בבית ספר בר-אילן, 9.4.1967. בתוך: ארכיון תנועת העבודה, סימול תיק: 5-008-1966-7; התמיכה בהפעלת חיל האוויר בתקרית 7 באפריל היתה כזכור גם נחלתם של מפלגות ושל אישים שניצבו שמאלה ממפא"י. ראו לדוגמה את דברי יושב ראש מפ"ם יעקב חזן בישיבת הוועדה המדינית של מפ"ם, 12.4.1967, (מחברת 27), ארכיון השומר הצעיר, סימול תיק: 90.122.4).

133 אשכול, שם.

134 ארכיון בן-גוריון, תיק התכתבויות, 8.4.1967.

135 שלושה מאמרים ברוח זו לדוגמה: מאמר מערכת ללא שם מחבר בכותרת 'דעתה של מערכת', בביטאון רפ"י – **מבט חדש**, 54 (20.7.1966); עוד מאמר מערכת ללא ציון שם המחבר, **מבט חדש**, 65 (30.11.1966); ומאמר בשם 'מי יפטר את צ'מברליין הישראלי?', **מבט חדש**, 70 (4.1.1967) ועוד.

136 לקריאה נוספת ראו: זכי שלום, **כאש בעצמותיו**, מכון בן-גוריון, קריית שדה בוקר 2004, עמ' 138-150.

137 על אירועי החבלה בחודש מאי 1967, ראו: דיווח של ויצמן, ישיבת ממשלה, 7.5.1967, א"מ, א'-8164/3.

השיא הגיע בשני אירועים שהתרחשו בו בזמן. האירוע הראשון: ב־5 במאי פתחה חוליית חבלה באש מרגמות לעבר קיבוץ מנרה. האירוע נחשב מסוכן מבחינת התעוזה שהפגינו המחבלים, אף שבפועל היה הנזק זניח.¹³⁸ לאירוע השני ייחסה ישראל חומרה יתרה: מסתנן סורי שתואר כבלונדיני, אינטליגנט, דובר עברית רהוטה ונושא דרכון אנגלי נלכד. בידי היתה כמות נכבדה של חומרי נפץ ונפצים, ועל פי הודאתו הוא בא להתנקש בחיי מנהיגים ישראלים.¹³⁹ בפרשת המתנקש רב הנסתר מן הגלוי, והתנהלותה של ישראל מעלה תמיהות לנוכח ההחלטה להצניע את האירוע, אף שפרסומו היה מעמיד את סוריה במבוכה וחושף את כוונותיה לפגוע במשטר בישראל.

בתגובה להמשך החדירות פעלה ממשלת ישראל בשני מישורים סותרים: מצד אחד פעלה להרגעת הגבול הצפוני על ידי ביטול העיבודים המתוכננים וכן פנתה לאפיקים דיפלומטיים. מצד אחר היא שידרה לכיוונה של סוריה שורה של איזמים שהמסר בהם אחיד: המשך התקריות יגרור תגובה קשה של ישראל, אולם בפועל לא חודשו העיבודים, אף שהם יכלו לשמש בנקל עילה להתנגשות החזיתית שלה ייחל המטכ"ל זה חודשים.

באור"ם זכתה הפעם ישראל להישג של ממש: ב־9 במאי היא שיגרה למזכיר האו"ם ולמועצת הביטחון איגרת המסכמת את כל תקריות הגבול עם סוריה מ־24 באפריל עד 8 במאי, בצירוף מסר שלפיו על האו"ם לרסן את הסורים, וְלא – מדינת ישראל רשאית להגן על עצמה. מזכ"ל האו"ם השתכנע בדבר רצינות כוונותיה של ישראל. הוא כינס מסיבת עיתונאים כעבור יומיים, ובה הוקיע בגלוי את פעילות פת"ח ודרש מכל הממשלות לנקוט אמצעים כדי לשים קץ למצב.¹⁴⁰ למגינת לבה של ישראל, לא זו בלבד שההישג הדיפלומטי היה קצר ימים אלא שבטווח הארוך הוא הביא נזק יותר מתועלת. תגובתן הנזעמת של ברית המועצות ושל סוריה הרתיעה את מזכ"ל האו"ם מלהגיש הצעת גינוי למועצת הביטחון ולהימנע מכל יזמה נוספת בנושא. מלבד זה, סוריה וברית המועצות ראו במתקפה הדיפלומטית של ישראל הכנה להנחתת מכה צבאית כואבת.

באותם ימים התגבש בישראל דפוס תגובה נוסף: פיזור הצהרות מצד בכירי הצבא וראשי המדינה. הדוברים הדגישו את כוחו של צה"ל, את חולשת חיל האוויר של סוריה ואת אזלת ידה של מפע"ם, בצד איזמים כלפי סוריה. מפלס האיזמים עלה לקראת יום העצמאות ה־19 (שחל ב־15 במאי), ואלו החלו להישמע בפומבי, כחלק מראיונות החג ברדיו ובעיתונים. ב־11 במאי פורסם בעיתון **במחנה** ריאיון חג עם הרמטכ"ל. הוא אמר בו בין השאר: 'דרך התגובה שנגקטה נגד ירדן ולבנון מתאימה רק נגד מדינות שאינן מעוניינות בפעולות החבלה המתבצעות משטחן ולמרות רצונן. בסוריה הבעיה שונה משום שהשלטון מפעיל את החבלנים. לכן תכלית הפעולה בסוריה שונה מהפעולה בירדן ובלבנון'.¹⁴¹

138 דיווח של ראש הממשלה לוי אשכול בישיבת ממשלה מיום 7.5.1967, א"מ, א' 8164/3.

139 דיווח של הרמטכ"ל רבין על אודות המתנקש לוועדת חוץ וביטחון, 9.5.1967, א"מ, א' 8161/6.

140 על הבליצ' הבין-לאומי ותוצאותיו ראו: סקירה ביטחונית של ראש הממשלה לוי אשכול לממשלה, 16.5.1967, א"מ, א' 8164/4; ראו גם: אריה צימוקי, **מעריב**, 12.5.1967; וכן: גרעון רפאל, **בסוד לאומים: שלושים שנות מדיניות חוץ – מבט מבפנים**, ידיעות אחרונות, ירושלים 1981, עמ' 127-128.

141 **במחנה**, 11.5.1967.

דבריו של רבין חוללו סערה. ראש הממשלה החליט לנזוף ברמטכ"ל וביקש שלא יתראיין ללא אישורו. אולם אשכול לא צינן את האווירה אלא יצא בהצהרה מאיימת בכינוס של מפא"י: 'נוכח 14 התקריות בחודש האחרון בלבד, יכול להיות שנאלץ לנקוט אמצעים לא פחות רציניים מאשר ב-7 באפריל'.¹⁴² שלושה ימים לאחר מכן, בריאיון חגיגי לכתב קול ישראל לקראת יום העצמאות, הכריז: 'לא תהיה חסינות למדינות המעודדות פעילות חבלה'.¹⁴³ את האיום המפורש ביותר השמיע ראש אמ"ן, שבשיחת תדריך שלא לייחוס עם עיתונאים זרים ב-11 במאי ציטטו את דבריו: 'מקור בכיר אמר היום שאם סוריה תמשיך במערכת החבלות בישראל, לא ניתן יהיה למנוע פעולה צבאית שתכליתה מיטוט המשטר בדמשק'.¹⁴⁴

בכותרת הראשית **בידיעות אחרונות** נכתב: 'חרדה בסוריה נוכח אזהרת ישראל'.¹⁴⁵ בעיתון אף הגדילו לעשות ותיארו כיצד תיראה הפעולה העתידית: 'פעולה רבת עוצמה ורבת רושם, כך שהמנהיגים הסורים לא יצליחו לשכנע את אזרחי מדינתם כי מדובר בניצחון סורי [...] פעולה ללא תפיסת שטחים שהם הרחק מעבר לגבול הסורי, פעולה מהירה שתסתיים לפני שיהיה ספק בידי מעצמה כלשהי להתערב'.¹⁴⁶ עוד העריכו בעיתון שהמצרים לא יתערבו. בעיתון הארץ הובאו בכותרת הראשית דברי גורמים ביטחוניים: 'כנראה שלא יהיה מנוס בעתיד מהתנגשות חזיתית עם סוריה'.¹⁴⁷

מתגובת ישראל אפשר להסיק בהחלט כי הדרג הצבאי טעה בהערכתו ובפרשנותו בנוגע להשלכותיה הצפויות של תקרית 7 באפריל ואף הצליח להנחיל את הערכותיו המוטעות לדרג המדיני. אוסף ההערכות המטעות וכן הניצחון הצבאי המוחץ הולידו פרץ של עודף ביטחון, וזה בא לידי ביטוי בשלל הצהרות לוחמניות ומאיימות כלפי הסורים, בצד פעילות להרגעת המתוחות באמצעות ויתורים, כגון הפסקת העיבודים בשטחים המפורזים, צמצום מצעד יום העצמאות ומהלכים דיפלומטיים. 'אילו השתיקה הייתה מרובה קצת יותר, מסתבר שלא היה נגרע דבר מאוצר החוכמה האנושית',¹⁴⁸ אמר לימים אבא אבן.

תמצית ההערכה בישראל בנוגע להשלכות תקרית 7 באפריל, שמרבית חברי הדרג הצבאי והמדיני היו שותפים לה, פורסמה בעיתון **במחנה**: 'התקרית תביא להרגעת סוריה ותשקיט את האזור לתקופה ארוכה'.¹⁴⁹

142 אשכול בהרצאה בכינוס מטעם מפא"י בתל אביב, 11.5.1967, הארץ, 12.5.1967.

143 הנ"ל בריאיון לכתב קול ישראל, 13.5.1967, שם, 14.5.1967.

144 אהרן יריב, כפי שציטט בעילום שם על ידי אליאב סימון בסוכנות UPI ב-12.5.1967. הציטוט הובא בכמה מקורות, ובהם הגיו יורק טיימס, 15.5.1967. המפגש שערך יריב באותו יום היה תדריך שגרתי בתפקידו – כתמיד בשם 'קצין ישראלי בכיר'. הנוסח המדויק של כל דבריו, ובכלל זה תשובותיו על השאלות, אינו בנמצא. כל סוכנות מסרה גרסה משלה לדברים. ראו: עמוס גלבוץ, **מר מודיעין**, ידיעות אחרונות, תל אביב 2013, עמ' 230-231.

145 כותרת, **ידיעות אחרונות**, 14.5.1967.

146 אראל גינאי, 'מתי נגיב וכיצד', **ידיעות אחרונות**, 12.5.1967.

147 הארץ, 10.5.1967.

148 אבא אבן, **פרקי חיים**, ב, ספרית מעריב, תל אביב 1978, עמ' 378.

149 הפרשן הזדהה כ'אלוף משנה מזרחן', **במחנה**, 11.4.1967.

לידיעה זו חברה הערכת המודיעין האופטימית כי תקרית 7 באפריל מוכיחה שהמצרים (כבעבר) לא יתערבו כל עוד לא תעלה ישראל על דמשק. כלומר יש 'אור ירוק' לפעול במידת הצורך נגד הסורים, גם במטוסים, בלי שיופעל הסכם ההגנה בין מצרים לסוריה. אך פרשנות לחוד ומציאות לחוד. תגובת הסורים והמצרים לתקרית היתה שונה לאין ערוך משיפוט לה בישראל.

תגובת הסורים

הסורים הופתעו לא מעצם התקרית ב־7 באפריל, אלא מעצמתה. כמנהגם בתקריות האחרונות הם הקפידו לשמור על 'כללי המשחק': לא לירות לעבר יישובים ישראלים, אף שצה"ל תקף מהאוויר מוצבים סוריים שלא ירו במכוון לעבר יישובים. בעקבות מעורבות חיל האוויר פתחו הסורים באש יעילה לעבר עין גב וגדות וכן שיגרו מטוסי קרב לעבר מטוסי ההפצה הישראליים. כמו בהתנגשויות הגבול הקודמות (מבצע רוח, ותקרית הנמ"כ), גם הפעם הובס חיל האוויר של סוריה. בפעילות הפגין חיל האוויר של ישראל עצמה ותעוזה והתנהל בשמי סוריה כשלו, בעוד שדות התעופה האזרחיים והמסחריים בסוריה נסגרו לכמה שעות.¹⁵⁰ לשווא ניסתה התקשורת בסוריה להציג תמונה אופטימית. בדיווח הראשון על התקרית אמר דובר צבא סוריה שהיא החלה לאחר שישראל החדירה טרקטורים לאזור המפורז ומשלא שעתה לאזהרות צבא סוריה 'השיבו כוחותינו בשפה אותה הם מבינים'. הדובר הסורי סיפר שבהתנגשויות האוויריות 'השיגו טייסינו את הניצחון המכובד על האויב'.¹⁵¹ הדובר הודה שבקרבות האוויר איבדה סוריה ארבעה מטוסים וחמישה אנשים, אך מנגד הסבה נזק לאויב: אבדן חמישה מטוסים וכ־70 הרוגים. מי שטרח לקלקל את דיווחי הניצחון היו הירדנים, ששלושה מהמטוסים הסוריים נפלו בשטחם. הירדנים פרסמו, אגב הבעת צער, פרטים על כל מטוס שהתרסק.¹⁵² מלך ירדן ערך ביקור פומבי בבית החולים ששהו בו הטייסים הסורים, ושיבתם הביתה דווחה בירדן בהרחבה.¹⁵³ מטרתם של הירדנים היתה כפולה: להביך את צבא סוריה כדי שלא יחמוק מדיווח אמת; ולהדגיש את היעדר הסיוע ממצרים. גם הסורים הפנו אצבע מאשימה כלפי המצרים וטענו שלא ייתכן כי לא ידעו דבר על המתרחש מכיוון שבחדשות היום דווח על האירוע והקרבות נמשכו עד שעות הערב.¹⁵⁴

- 150 רדיו דמשק, 7.4.1967, בתוך: תמצית שידורים (76), אפריל 1967, מרכז משה דיין, אוניברסיטת תל אביב; וכן, עיתון אל חיאט, 8.4.1967, בתוך: לקט יומי (98), אפריל 1967, שם.
- 151 דובר צבא סוריה, 7.4.1967, כפי שדווח בעיתון אל נהאר, 8.4.1967, שם.
- 152 אבן בישיבת ממשלה, 9.4.1967, מתוך ישיבות הממשלה, א"מ, א'-8164/1.
- 153 ראו על כך במברק משגרירות ירדן למחלקת המדינה, 8.4.1967: USNA, Subject Numeric Files: 8.4.1967, NND 959000, RG 59, Box 2230, 67-69.
- 154 אל חיאט, 11.4.1967, לקט יומי (98), אפריל 1967, מרכז משה דיין, אוניברסיטת תל אביב.

בפן המעשי פעלו הסורים בשתי דרכים: דיפלומטית וצבאית. במישור הדיפלומטי הם הגישו איגרת תלונה למועצת הביטחון. באיגרת, מ־10 באפריל 1967, הם האשימו את ישראל בפשעים נגד האנושות, ובכללם ירי פצצות תבערה שהביאו למותם של אזרחים.¹⁵⁵ כאמור, באיגרת לא היתה בקשה לגינוי או לכינוס מועצת הביטחון מחשש שמא ייחשף היקף התבוסה של הסורים ושמא תגונה גם סוריה עקב המשך חדירות ארגוני החבלה לישראל. במישור הצבאי נראה שהתקרית לא הרתיעה את הסורים; אלה המשיכו לתמוך ביתר שאת בארגוני החבלה הפלסטיניים, ובראשם פת"ח. רשמית חזרו הסורים על הודעותיהם שאין זה מתפקידה של סוריה לשמור על ביטחונה של ישראל. הסיוע של הסורים לארגונים גבר, וכוחות קומנדו חברו ליחידות הפושטות. מבחינת הסורים היו פעולות חבלה אלה תגובה לתקרית 7 באפריל, ועובדה היא שמ־9 באפריל עד 9 במאי חלה עלייה ניכרת במספר החדירות.¹⁵⁶ פעולת 7 באפריל חיזקה מאוד את הערכת הסורים, שהתגבשה משנת 1965, שלפיה ישראל זוממת מהלך התקפי רחב היקף שתכליתו הפלת משטר הבעת'. במהלך זה תכבוש ישראל שטחים (ההערכות נעו מכיבוש השטחים המפורזים עד כיבוש רמת הגולן וקוניטרה). הסורים העריכו כי לצד ישראל ניצבו כוחות מערביים (אימפריאליסטיים) וכוחות ערביים פרו-מערביים (ראקציה ערבית) אשר חברו אלה לאלה כדי למוטט את המשטר הפרו-סובייטי במזרח התיכון.¹⁵⁷ הערכה זו חוזקה בנקודות האלה:

1. תקרית 7 באפריל ותוצאותיה חידדו והעצימו את הרגשות ההשפלה וחוסר האונים של משטר הבעת', שנכשל בהתמודדותו עם האתגר שהציבה לו ישראל. בתקרית הוכח כי בבסיס האסטרטגיה ההתקפית של הסורים, המלווה במלל רב, אין יכולת צבאית ממשית שמסוגלת להתמודד עם עצמתה של ישראל.¹⁵⁸
2. את האיזמים שהושמעו בישראל (ראו לעיל) – וגם את איגרות האיום שנשלחו מישראל למעצמות ולמזכ"ל האו"ם (שעל פיהן תראה ישראל את עצמה חופשית לפעול נגד סוריה לשם הגנה עצמית) – תרגמו הסורים כהכנה של דעת הקהל בישראל ובעולם לפעולה נרחבת של ישראל נגד סוריה.¹⁵⁹
3. כמה ימים לאחר התקרית איתרו הסורים תגבור של כוחות ישראלים בגבול הצפון. ואכן, האלוף עזר ויצמן דיווח בדיון מטכ"ל ב־24 באפריל כי צה"ל תגבר את כוחותיו שם בשתי פלוגות שריון וכי אלה אמורות לשהות בגבול עד אחרי הפסח.¹⁶⁰

155 תרגום של האגרת הופיע בתוך תמצית שידורים מס' 76 (בנספחים), אפריל 1967, שם.

156 בתקופה זו בוצעו 15 פעולות איבה נגד ישראל (חבלה, מיקוש ואף הפגזה משטח לבנון), מרביתן מגבול הצפון. לא היו נפגעים בנפש בישראל. ראו: 'יצחק רבין סיכום תקופת שירותי כרמטכ"ל' (לעיל הערה 46).

157 שמש, מהנכבה לנכסה, עמ' 556-578.

158 שם.

159 בפגישה בין דניס אלן, איש משרד החוץ של בריטניה, לשר החוץ של סוריה הבהיר אלן מפורשות שאם יימשכו פעולות החבלה, 'אין מנוס שהדבר ידרוש תגובה ישראלית'. ראו דיווח של דניס אלן למשרד החוץ של בריטניה, 16.5.1967. ER 2/5, FCO, T.N.A.,

160 ויצמן בדיון מטכ"ל, 24.4.1967, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009. ראו גם דיווח של המחלקה

4. המהלכים והאיזמים של ישראל תפסו את המשטר הסורי בנקודת חולשה פנימית, שעה שזה היה נתון בסכסוך פנימי דתי. כזכור, משטר הבעת' העלאווי נשען על בסיס צר. הוא אפילו לא זכה לתמיכת כל מפלגת הבעת' ההיסטורית, והלגיטימיות שלו בתוך סוריה לא היתה מובנת מאליה. רובו הגדול של הציבור הסורי היה מוסלמי סוני. תנועת האחים המוסלמים החזקה ייצגה חלק ניכר מציבור זה וכן את מעמד הביניים בערים הגדולות, ובכלל זה סוחרים ואנשי עסקים שנפגעו מצעדיו הסוציאליסטיים של משטר הבעת'. הרקע המידי למשבר הפנימי שהתחולל באפריל-מאי 1967 היה מאמר אתאיסטי חריף בעיתון הצבא (ג'יש אל-שעב). בעקבות המאמר עוררו האחים המוסלמים מהומות. המשטר הצליח לדכא את המהומות אגב התנערותו מהמאמר, אולם פריצתם חשפה שוב את חוסר התמיכה של האזרחים בשלטון קציני הבעת'.¹⁶¹

מציאות זו פילסה את הדרך לבהלת הסורים מ־12 במאי בדבר 10-12 חטיבות של צה"ל הפרוסות לאורך הגבול ('מידע' שהיה לכל היותר מופרז עד גיחוך ובנקל אפשר היה לבחון את אמתותו).¹⁶² מבחינתם של הסורים הגיעה שעתה של ההתקפה שהם חיכו לה זה שנתיים ימים. הסורים, בצר להם, פנו למצרים (ב־13 במאי) כדי שאלה יפרעו את שטר הסכם קהיר מנובמבר 1966. כששוכנעו המצרים כי אכן, התקפה מצד ישראל בפתח (בעזרת דיווחי שווא מן הסובייטיים), קיימו את הבטחתם והכניסו כוחות מסיביים לסיני מ־14 במאי 1967. בעקבות צעד זה הועתקה בבת אחת המתיחות מגבול הצפון לגבולה הדרומי של מדינת ישראל.

תגובת המצרים

תקרית 7 באפריל, למרות תוצאותיה, לא הניבה תגובה אימפולסיבית מן המצרים. להפך, התגובות של מצרים בימים הראשונים שלאחר התקרית היו מדודות ושקולות. אולם עצמת התקרית ותוצאותיה הפנו את עיני העולם הערבי אל עבר מנהיגו נאצר, וזה הבין שעליו לחולל אי־אלו מהלכי תגובה לאירועים כדי להוכיח את נכונותו לסייע לסורים להתמודד עם ישראל.¹⁶³

המזרחית של משרד החוץ של בריטניה מ־10.4.1967, שישראל תגברה את כוחותיה ב־35 טנקים (פאטונים וצנטוריונים). בדיווח נמסר כי רוב הכוחות שוהים ליד ראש פינה. T.N.A., FCO, 17/473.

161 זיסר (לעיל הערה 12), עמ' 216-224.

162 מידע זה אכן נבחן, וב־14 במאי יצא לסוריה רמטכ"ל צבא מצרים גנרל מוחמד פאוזי במטרה לבחון את המידע על אודות ריכוזי הכוחות הישראליים. פאוזי סייר לאורך הגבול וערך תצפיות, אולם לא גילה דבר. ב־15 במאי שב פאוזי למצרים ודיווח שלא הוכח קיומם של ריכוזים ישראליים, אולם הדיווח הגיע מאוחר, לאחר שהחלו גלגלי המלחמה לנוע. ראו: גלוסקא, אשכול, תן פקודה!, עמ' 214; וכן: שמש, מהנכבה לנכסה, עמ' 584-585.

163 אל חיאת, 11.4.1967, בתוך: לקט יומי, 98, אפריל 1967, מרכז משה דיין, אוניברסיטת תל אביב; ראו ביקורת על מצרים בעיתון אל־ראי אל־ייים (כווית), 9.4.1967, בתוך: לקט יומי, שם.

מהלכיו של נאצר – שנועדו אז בעיקר למתן את הביקורת שנמתחה עליו ולרסן כל תגובה לא רציונלית אפשרית מסוריה, אשר עלולה לגרור את האזור למלחמה – היו שיגור של שתי משלחות מצריות, אחת צבאית ואחת מדינית, שתכליתן דיון ביחסים בין שתי המדינות ותיאום עמדות וציפיות בנוגע לישראל. המשלחת הראשונה, הצבאית, הגיעה לדמשק ב־10 באפריל ובראשה עמד מפקד חיל האוויר של מצרים פריק אַנֹּל מוחמד צדקי מחמוד. המשלחת השנייה, המדינית, שהתה בדמשק מ־18 עד 22 באפריל, ובראשה עמד מוחמד צדקי סולימאן, ראש ממשלת מצרים.

על תוכנן של השיחות דיווח סגן ראש אמ"ן אלוף משנה דוד כרמון בישיבת מטכ"ל שנערכה ב־24 באפריל. בדיווח מסר כרמון בין השאר שבשיחות הזהירו הסורים את המצרים שפעולת צה"ל מ־7 באפריל היא הקדמה למתקפה רחבה שתכלול את כיבוש קוניטרה. המצרים הציעו עזרה מידית – הצבת שתי טייסות קרב מצריות על אדמת סוריה, בתנאי שאלה יישארו בפיקודם. הסורים סירבו. בד בבד הבטיחו המצרים שאם תתקוף ישראל ותכבוש שטח סורי, הם יצטרפו ללחימה לצד הסורים. עם זאת, הוסיפו, כמו בעבר, שעל סוריה לתאם את מהלכיה עם מצרים ולשקול בכובד ראש כל מהלך נגד ישראל כדי למנוע הסתבכות מיותרת. מצרים הבהירה שלא תתערב במקרה של אירוע גבול נוסח 7 באפריל, וחזרה על עמדתה מן השנה שלפני כן – שטרם הגיעה העת לצאת למלחמה נגד ישראל. יש לציין שהערכה זו היתה הפרשנות בישראל לדברי ראש ממשלת מצרים לצמרת הסורית; שמצרים תתערב לטובת סוריה רק במקרה של 'התקפה טוטאלית של ישראל'. אבל מה זה 'טוטאלית' – לכך לא היתה תשובה, ולכן הועלו השערות, כגון תקיפה אווירית מסיבית מצד ישראל או כיבוש רמת הגולן.¹⁶⁴

לכאורה אפשר לראות בצמד הביקורים מהלך סרק של מצרים, שלא נועד אלא לרסן את הסורים ולמתן את הביקורת בעולם הערבי, אולם בפועל הצליחו הסורים בשני הביקורים לחזק את מחויבות המצרים כלפיהם. הדבר בא לידי ביטוי בהתחייבותו של ראש ממשלת מצרים לסייע לסוריה אם ישראל תתקוף ותכבוש שטח. החוקר משה שמש הסביר שצמד הביקורים היה נקודת המוצא להבנת מהלכיה של מצרים מ־14 במאי.¹⁶⁵ ואכן, שלושה שבועות לאחר מכן – ללא שום שינוי מהותי בסדר הכוחות של ישראל וללא תקרית גבול חריגה – החלו המצרים להניע את כוחותיהם לתוך סיני.

את הסיבות למעשה ציין נאצר בנאום שנשא לאומה ב־9 ביולי 1967 – היום שהודיע על התפטרותו עקב התבוסה במלחמת ששת הימים.¹⁶⁶ לדבריו, שני גורמים הניעו אותו לקבל כמה וכמה החלטות; ובדיעבד התברר כי הן שימנו את גלגלי המלחמה אשר בסופה הובסה מצרים. הגורם הראשון: מידע שהעבירו הסורים ב־12 במאי, ולפיו ישראל מרכזת

164 כרמון בדיון מטכ"ל, 24.4.1967, א"צ, משלוח: 120, תיק: 3, שנה: 2009.

165 שמש, מהנכבה לנכסה, עמ' 581.

166 נאצר בנאום ראשון לאומה אחרי התבוסה ב־9.7.1967, ראו: בן-צור, גורמים סובייטיים ומלחמת ששת הימים, עמ' 199-200.

כוחות לקראת פעילות התקפית נרחבת בין 16 במאי ל־22 במאי 1967. בטענות האלה תמכו ידיעות מודיעיניות בעלות תוכן דומה ממקורות סובייטיים רבים ומגוונים, ובראשן המידע שהביא עמו איש אמונו אנואר סאדאת היישר מהקרמלין. הגורם השני: הערכה מודעת ומושכלת – לאחר בחינת הסיכונים לעימות צבאי עם ישראל והבנת ההסתכנות (יתר, בדיעבד) – כי צבא מצרים הגיע לדרגה גבוהה של ציוד ואימון וכעת ביכולתו להתמודד עם ישראל אגב הסתמכות פזיזה על דיווחי מפקד צבאו וידידו המושיר (פילדמרשל) עאמר.¹⁶⁷ לשני הגורמים המידיים יש להוסיף את מצבה הכלכלי הקשה של מצרים בהנהגת נאצר, את הביקורת שמתחה ירדן על נוכחות משקיפי האו"ם בסיני ואת חוסר יכולתו של נשיא מצרים לכפות את דעתו על העולם הערבי, וכן את ההצהרות הלוחמניות שהושמעו בישראל אשר פורשו במצרים ובסוריה כאיום ברור וגלוי לפלוש לסוריה, וכדברי נאצר: 'לא השאירו ספק בנוגע למהימנות המידע [ולא היה מקום] לחכות או להסס'.¹⁶⁸ כאמור, נאצר ליבה את המשבר בידועים, ומרגע שנהייתה ההערכה בנוגע לכוונותיה ההתקפיות של ישראל ודאית מבחינתו הוכנס צבא מצרים לשטחי סיני ונפרס על פי תכנית ההגנה 'קאהר', בליווי מסע פרסום רחב וראוותני.¹⁶⁹ אין תקופת ההמתנה או מהלכי המלחמה נוגעים למאמר זה, אולם ראוי להדגיש שנאצר לא חשב בשום שלב על מלחמה שתסתיים בכיבוש תל אביב (המודיעין של ברית המועצות מסר לו שארצות הברית לא תאפשר מהלך כזה). נראה שמטרותיו היו צנועות יותר: לאיים איום אמין ומוחשי על ישראל בגבולה הדרומי, וכך למנוע התקפה של ישראל על סוריה. מהלך כזה, קיווה נאצר, יעלה את המשבר על פסים מדיניים, ואלה יקבעו סטטוס קוו חדש שיבטל את הסטטוס קוו שהתקבע לאחר מבצע קדש.¹⁷⁰ מלבד הישג מדיני זה הוא קיווה לבצר את מעמדו כמנהיגו וכמגנו של העולם הערבי. אך נאצר, במידה רבה כמו עמיתיו בברית המועצות ובסוריה, לא העריך נכונה את רגישותה של ישראל, ואפשר לומר שתגובתה המאוחרת של מצרים הניעה מהלכים שהביאו את המשבר – 59 ימים לאחר תקרית 7 באפריל – לידי מלחמה שאיש לא צפה אותה או רצה בה.

167 ראו: שמש, *מהנכבה לנכסה*, עמ' 579-585, 655-658, *The Six-Day War A*; Richard B. Parker, *Retrospective*, University Press of Florida, Gainesville, FL 1996, p. 49

168 ציטוט של נאצר ברדיו קהיר, 23.5.1967, מתוך שידורי בי-בי-סי; Summary of World Broadcasts, Part 4, The Middle East and Africa, May 1967, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies; ראו גם: שמש, *מהנכבה לנכסה*, עמ' 582.

169 להברידל מאירועי 'רותם' (פברואר 1960), ששם פעל נאצר בחשאיות מסוימת. ראו: יגאל שפי, *התרעה במבחן: פרשת רותם ותפיסת הביטחון של ישראל 1957-1960*, מערכות, תל אביב 2008.

170 נאצר הדגיש שאחת ממטרותיו היתה חיסול התוקפנות מ־1956, כלומר ביטול הפירוז למעשה בסיני, פינוי כוח האו"ם וביטול חופש השיט הישראלי במצרי טיראן, מהלכיו של נאצר נחשבו חיסול תוצאות התוקפנות של 1956, ועל כך היתה גאוותו. ראו: שמש, *מהנכבה לנכסה*, עמ' 652-654.

תקריט 7 באפריל - סיכום ומסקנות

ב־7 באפריל 1967 אירעה תקריט הגבול האחרונה שיזמה ישראל בעשור שבין מבצע קדש למלחמת ששת הימים. הפעולה חתמה שורה של פעולות אשר ראשיתה בתחילת שנות השישים, שאז הסתערו כוחות חי"ר של צה"ל בחסות החשכה על המוצב הסורי תאופיק. פעולת 7 באפריל היתה מעין חותם הצלחה למהפכה בתפיסה שהתחוללה בצה"ל בעשור השני לקיומה של מדינת ישראל. באותן שנים נהיה צה"ל צבא מתקדם, שמתבסס בעיקר על כוחות אוויר ושריון. אולם מבחינה מדינית-אסטרטגית, מדובר בטעות בשיקול הדעת שהביאה את ישראל בניגוד לרצונה לסף מלחמה. מדיניות ההרתעה שממנה נבעו פעולות התגמול – אשר כה שקדה ישראל לטפח מאז מבצע קדש והתבטאה בהצבת קווים אדומים – עמדה כעת להתערער, ופעולה שנועדה להרחיק את המלחמה תרמה בעצם רבות להתרחשותה.

מהדברים שהוצגו במאמר זה עולה שתקריט 7 באפריל לא תוכננה, בשום רגע ובשום תרחיש, להיות ההתנגשות החזיתית אשר לה הטיף הדרג הצבאי בחודשים שקדמו לה. לכל היותר תוכננה פעולה קרקעית מקומית שתכליתה חיזוק ריבונותה של ישראל בשטחים שממערב לקו השחור. אולם רצף של כישלונות רב-מערכתיים בדרג הצבאי ובדרג המדיני, שהשתתפו בו אנשים בכל הדרגים – החל בטייסים (שביצעו צליפות ללא אישור, ערכו מפגן אווירי בשמי דמשק ומיהרו להתראיין על כך), עבור ברמטכ"ל (שתכנן מבצע במקום שלצה"ל לא היה יתרון טופוגרפי) ובמפקד חיל האוויר (שעקף את הרמטכ"ל והורה על פעולות שלא נדונו בשום פורום צבאי או מדיני) וכלה בראש הממשלה ושר הביטחון (שישב במשל"ט בשדה דב והנהן לבקשותיו של מפקד חיל האוויר אגב התעלמות מההשלכות האפשריות של הדברים). כך הידרדרה בחטף תקריט גבול בנושא זניח יחסית (הנושא הבוער בעת ההיא היה חדירות של אנשי הארגונים הפלסטיניים לישראל, ולא האזורים המפורזים) לפעולת תגמול אווירית חסרת פרופורציות. אלוף משנה מרדכי הוד, מפקד חיל האוויר, פעל אז ללא שום פיקוח או סייגים מוצהרים – לא ממפקדו הרמטכ"ל יצחק רבין ולא מהדרג המדיני. מרגע שהגיע אשכול לשדה דב עברה לידי הוד השליטה המוחלטת על האירוע, והוא החליט לבדו על היקף המבצע, על מספר המטוסים, על חימושם ועל משימותיהם.

הדרג המדיני נכשל בהצבת בקרה יעילה לא רק בזמן הפעולה אלא גם לאחר מכן. עדות לכך אנו מוצאים בדברים שאמר הרמטכ"ל לחברי הממשלה יומיים לאחר התקריט: 'ההוראה שלנו למטוסים הייתה כי ברגע שהמטוסים הסורים מנסים לחדור – לתקוף אותם; ואם הם נכנסים לקרב – לא להירתע מלהתקרב גם עד דמשק'.¹⁷¹ רבין השתמש בביטוי 'ההוראה שלנו', ואיש מחברי הממשלה לא תהה מה פירוש 'שלנו'. למעשה שום שר לא אישר הפעלה של חיל האוויר ובכללה קרבות אוויר ומפגן ניצחון בשמי דמשק.

171 רבין בישיבת הממשלה, 9.4.1967, א"מ, א' - 8164/1.

לכל היותר פקודת קבע שנתקבלה ב־20 במאָרס 1962 הסמיכה את שר הביטחון לאשר את הפעלת החיל במקרה של הפגזת יישובים. נראה שחברי הממשלה היו המומים מעט והרגישו איפוריה מעצמת ההתרחשויות. רק כעבור יומיים מתח שר הבריאות ברזילי ביקורת מסוימת בוועדת השרים לענייני ביטחון – לאחר שלמרבה ההפתעה אישרה הוועדה את הצעת רבין לחדש את העיבודים בה'רבת קרעא – אף על פי שהצבעת מליאת הממשלה המורחבת מיהרה להפוך את ההחלטה.

למרבה האירוניה, דווקא הימצאותם של ראש הממשלה ושר הביטחון במרכז השליטה שבשדה דב העצימה את היקף הפעולה במקום למתנה. אשכול ראה בפעולה הזדמנות טובה להכות בסורים ולהפגין מיליטנטיות רבה, וכראיה לכך אפשר להזכיר שהוא דחה את שתי ההצעות להפסקת אש שהעלה רבין. אולם ברור כי אשכול לא הבין לאשורה את משמעות אישורו למפקד חיל האוויר; זה ניצל את בורותו של שר הביטחון עד תום והרחיב את היקף הפעולה במידה כזאת שהביאה אותו להודות לאחר המבצע: 'היו הרבה פעמים שהייתה לי הרגשה שצריך סדר בין כוחותינו'.¹⁷² כישלון נוסף אפשר לזקוף לאמ"ן ולחוסר יכולתו להעריך נכונה את הסיכונים הטמונים בתקרית. אמ"ן לא קלט את חומרת התקרית ואת השלכותיה הצפויות, והמשיך לדבוק בקונספציה הקבועה שלו, אשר לפיה דבר לא יקרה והמצרים והסובייטים ינהגו כבעבר ולא יתערבו מבחינה צבאית. הערכה זו חלחלה לממשלה ולרמטכ"ל.

האופטימיות המופרות הביאה לכך שקציני צבא בכירים, ובראשם הרמטכ"ל יצחק רבין, נתנו דרור ללשונם ופצחו ברצף של התבטאויות מאיימות כלפי הסורים; ואשכול, במקום לרסן את הרמטכ"ל, נסחף אחריו והחל לשגר איומים משלו כלפי המשטר הסורי. בסוריה ראו בהצהרות האלה הכנה למהלך התקפי נרחב של ישראל בגבול הצפון כדי למוטט את משטר הבעת'. כאן חשוב להזכיר שבפועל, ובניגוד גמור לאיומים המילוליים, ישראל דווקא מיתנה את מהלכיה לאחר 7 באפריל.

במבט לאחור היתה תקרית 7 באפריל הזרז (לא היחיד ולא האחרון) למלחמת ששת הימים שפרצה חודשיים לאחר מכן, בניגוד גמור לתכנוניה או לרצונה של מדינת ישראל.

172 אלוף משנה הוד בתחקיר מפקדת חיל האוויר על תקרית 7 באפריל, 12.4.1967, בתוך: כהן, ההגנה על מקורות המים, עמ' 176.